

RAHVUSED EESTIS

ASERBAIDŽAANID

Koostanud Särvinaz Kärimova, Sänäm Äliyeva ja Ita Serman
Vene keelest tõlkinud Ita Serman
Toimetanud Aire Kirs
Kujundanud Maaja Kukerman
Fotod: Särvinaz Kärimova

Trükis on ilmunud Integratsiooni Sihtasutuse
Haridusprogrammide Keskuse tellimusel.

Autoriõigus kuulub Integratsiooni Sihtasutusele

ISBN 978-9949-17-029-6

Teostus: AS Kirjastus Ilo ja trükikoda Iloprint

Tasuta tiraaž

SAATEKS

2008. aasta kevadel tähistas Eesti Aserbaidžaaani kogukond oma 20. sünnipäeva.

Päev-päevalt eestlaste kõrval elades on aserbaidžaanid osa saanud siinsest elust, tõekspidamistest, traditsioonidest. Nad on loonud siin oma kodu, nad on võinud end tunda nagu kodus. Kaksikümmend aastat on selle tõestamiseks küllalt pikk aeg. See on aeg, mil üks põlvkond aserbaidžaaane on saanud täiskasvanuks.

Ent muidugi ei saa nad unustada paika, kus on sündinud ja kasvanud nende vanemad; ei saa unustada oma vanavanematelt kuulnud mõistujutte ja tarkuseteri. Nagu ka kõiki neid rohkeid tavasid, mis on omaks võetud just tänu esivanematele. Ja mida on ikka ja jälle püütud tutvustada eesti sõpradelegi.

Aserbaidžaan tähendab “tule maad”. Aga tuli annab soojust. Sisendab kindlusetunnet ja muudab elu helgemaks. Nagu hea sõber, kes aitab mõista ja kellele võib alati kindel olla.

Teadagi on eestlased oma siinsetele aserbaidžaaani sõpradele jutustanud oma elust, oma tõekspidamistest ja unistustest, viinud neid endile armsatesse paikadesse. Ja muidugi on see tekitanud samasugust soovi aserbaidžaanides: tutvustada oma imeilusat ajaloolist kodumaad, kus võib end ühtaegu leida nii subtroopikast kui jahedalt alpiaasalt, kus nüüdisaegses elukeskkonnas kohtad igal sammul ajalugu, kus põlvest põlve edasi kantud traditsioonid aitavad sisukamalt elada tänast elu.

“Parem üks kord vaadata, kui sada korda kuulata,” tavatsevad öelda aserbaidžaanid. Asugem siis üheskoos teele. Alustuseks selle raamatu abiga.

SISUKORD

Saateks	3
Paiknemine ja kujunemine	7
Rahvuslipp ja -sümbolid	10
Väike tähtpäevakalender	11
Loodus ja asustus	11
Maailma vanimaid naftapiirkondi	13
Aserbaidžaanid – millised nad on?	15
Aserbaidžaanide huumorimeel	16
Keel ja tähestik	18
Väike sõnastik	19
Rahvarõivad	20
Nimed	22
Haridus	23
Teadus	24
Kultuur	25
Kirjandus	25
Kunst	27
Muusika	29
Teater	30
Filmikunst	30
Vaatamisväärsused	31
Arhitektuur	31
Linnad	33
Muuseumid ja galeriid	35

Sport	35
Usk	36
Uskumused ja kombed	38
Sügav austus ema vastu	38
Pulmad (<i>Toy</i>)	38
<i>Novruz</i> – uut aastat tähistav kevadpüha	41
<i>Ramazan bayramõ</i>	42
<i>Gurban bayramõ</i>	43
Rahvustoidud	43
Aserbaidžaani köök	43
Pilaff	44
Düşbärä	45
Roheline salat	45
Väiksed lihapirukad (<i>gutabid</i> lihaga)	46
Väiksed kõrvitsapirukad (<i>gutabid</i> kõrvitsaga)	46
Pakhlava	46
Murelimoos	48
Aserbaidžaanid maailmas	48
Aserbaidžaanid Eestis	48
Kasutatud allikad	55
Trükised	55
Internet	55

Paiknemine ja kujunemine

Aserbaidžaan asub Kaukasuse südames. Põhjas läheb piki Kaukasuse mäeahelikku piir Venemaaga. Idast uhuvad riigi territooriumi Kaspia mere lained. Loodes on Aserbaidžaan naabriks Gruusia ja edelas Armeenia. Lõunas piirneb Aserbaidžaan Türgi ja Iraaniga.

Aserbaidžaanid on iidsemaid inimese asustatud paiku. See on põlisrahva – aserbaidžaanide – etniline ja ajalooline kodumaa.

Arheoloogilistel kaevamistel on koobastest (Azõkh, Taglar, Damdžölõ, Dašsalahlı jt) leitud üle 200 000 aasta vanuseid kiviriistu. Azõkhi inimese jäänused viitavad asjaolule, et inimene elas neis paigus juba 300 000–400 000 aastat tagasi. Aserbaidžaanid on ka üks neist rahvastest, kelle puhul võib rääkida iidseima riikluse traditsioonist.

IX sajandil eKr tekkis Aserbaidžaanid territooriumil esimene riiklik moodustis – varaorjanduslik Manna riik.

VII sajandi teisest poolest eKr kuulus sealne ala Meedia riiki.

Makedoonia Aleksander hävitas Meedia, ent IV sajandil eKr kujunes Aserbaidžaanid lõunaosas Atropatene riik (pealinn Täbriz). See Aserbaidžaanid ala vanemaid nimetusi on meieni jõudnud kreeka allikate kaudu ja tähendab “tule maad”. Atropatene oli zoroastrismi keskus, sealt pärines Zarathustra.

Maa põhjaosas kujunes I aastatuhandel eKr Kaukaasia Albaania riik, mis etendas tähtsat osa tänapäeva Aserbaidžaanid territooriumil elanud hõimude ühendamises.

III sajandi keskpaigas vallutasid Aserbaidžaanid Sässaniidid.

VII sajandi keskpaigas algas araablade sissetung.

Meie ajaarvamise esimestel sajanditel kuulus ühtse rahva kujundamisel oluline osa turgi hõimudele, kes moodustasid neil aladel põhilise elanikkonna. Islami vastuvõtmine VIII sajandil tõi kaasa olulise murrangu. Just see ühine religioon sai otsustavaks turgi ja riigi territooriumil elavate teiste rahvaste ühendamisel. Kujunesid ühised tavad, laienesid sugulussidemed.

IX sajandi teisel poolel tekkis praeguse Aserbaidžaanid alal mitu uut riiki: põhjaosas Širvani ja Šaddadiidide, lõunas Sadžiidide, Salariidide ja Ravadiidide riik. Selle tulemusena elavnesid poliitiline, majandus- ja kultuurielu. Aserbaidžaanid ajaloo algas taassünniperiood.

XI sajandil pidurdas maa majanduse arengut Seldžukkide sissetung.

XII sajandi keskel sündis Ildegiziidide riik. Majanduse areng hoogustus taas, elavnes kaubandus.

XI–XIII sajandil kujunes põhiliselt välja aserbaidžaani rahvas.

XIII sajandil laastasid maad mongolite-tatarlaste, XIV sajandil Timuri vallutusretked.

XV sajandi lõpus–XVI sajandi alguses tekkis veel mitu uut riiki. Samal ajal algas uus ajajärk riikluse arengus. Šahh Ismajõl Khatail (1501–1524) õnnestus ühendada kõik Aserbaidžaani põhja- ja lõunapoolsed alad. Tekkis ühtne Sáfaviidide riik. Ühendatud Aserbaidžaanis tugevnes Sáfaviidide valitsemisajal riiklus veelgi, algas majanduse ja kultuuri tõus, suurenes aserbaidžaani keele kui riigikeele osatähtsus.

XVIII sajandi teisel poolel tekkis Aserbaidžaani territooriumil mitu uut khaani- ja sultaniriiki.

XVIII sajandi lõpus–XIX sajandi alguses laastasid kõnealuseid alasid sõjad. 1813. aasta Gülüstani ja 1828. aasta Türkmäntšaj lepingu alusel jagunes Aserbaidžaan kahe impeeriumi vahel. Aserbaidžaani põhjaosa ühendati Venemaaga, lõunaosa jäi Iraanile. Sellest ajast hakkasid kehtima nimetused Põhja-Aserbaidžaan (Vene Aserbaidžaan) ja Lõuna-Aserbaidžaan (Iraani Aserbaidžaan).

Toetuse kindlustamiseks Lõuna-Kaukaasias hakkas Venemaa vallutatud aladele, enamasti Karabahhi mägi-aladele ümber asustama teiste regioonide, sealhulgas armeenia talupoegi. Maa lääneosas loodi kiirendatud korras nn Armeenias oblast. Niimoodi pandi seal alus armeenlaste tulevase riigi rajamisele.

Tsaari-Venemaa kokkuvarisemine tõi muutusi ka Aserbaidžaani. 15. novembril 1917 kuulutati Bakuus välja nõukogude võim. 1918. aasta kevadeks laienes see riigi teistele aladele. Sama aasta märtsis algas genotsiid aserbaidžaani rahva vastu. 31. märtsil 1918 hukati 50 000 inimest, suur osa Bakuust tehti maatasa.

Neil keerulistel aegadel ulatas oma abikäe Türgi, päästes sel moel aserbaidžaani rahva massilisest hävingust.

Maiks 1918 saavutas võidu vabodusliikumine ja 28. mail kuulutasid rahvuslased Aserbaidžaani iseseisvaks riigiks. Aserbaidžaani Demokraatlikust Vabariigist sai esimene parlamentaarne islamiriik.

1920. aasta aprillis hõivas Aserbaidžaani punaarmee ja 28. aprillil 1920 kuulutati välja Aserbaidžaani Nõukogude Vabariik, millest hiljem sai Aserbaidžaani Nõukogude Sotsialistlik Vabariik. Algas küüditamine, hävitati iseseisvusaja poliitikuid, intelligentsi esindajaid, usutegelasi.

1922. aasta detsembris moodustati Aserbaidžaanist, Gruusiast ja Armeenias Taga-Kaukaasia Sotsialistlik Föderatiivne Nõukogude Vabariik, mis 30. detsembrist 1922 kuulus NSV Liidu koosseisu.

Eesti Vabariigi president Lennart Meri ja Aserbaidžaaani Vabariigi president Heydär Äliyev kohtumisel 1990. aastate lõpus

1936. aastal saadeti see ühendus laiali ja Aserbaidžaanist sai NSV Liidu liiduvabariik. Riigi territooriumil elavat turgi rahvast hakati nimetama aserbaidžaanideks ja nende kõneldavat keelt aserbaidžaaani keeleks.

30-ndatel aastatel algasid massilised represseerimised, mis jätkusid ka pärast Teist maailmasõda. Majanduselu hakkas vähehaaval minema allamäge.

1988. aastal hakkasid ilmuma sõltumatud väljaanded ja tekkisid sõltumatud rühmitused. Neist mõjuvõimsaimaks kujunes Aserbaidžaaani Rahvarinne. Iseseisvusliikumine oli saanud uue hoo.

Pärast ebaõnnestunud riigipöördekatset Moskvast kuulutas Aserbaidžaan end 30. augustil 1991 iseseisvaks.

18. oktoobril 1991 võeti vastu deklaratsioon Aserbaidžaaani riiklikust suveräänsusest. Aserbaidžaanist oli saanud iseseisev riik – Aserbaidžaaani Vabariik.

Iseseisvuse esimesi aastaid pingestas konflikt Armeeniaga Mägi-Karabahi pärast. Juba varem, 20. jaanuaril 1990 toimusid Bakuus tänavarahutused. 25. ja 26. veebruaril 1992 hukkus aga sadu aserbaidžaaane Khodžalõs. 1994. aasta mais allkirjastati kokkulepe tulevahetuse lõpetamisest. Aserbaidžaan jäi ilma 20% oma riigi territooriumist, põgenike arv ulatus enam kui miljoni inimeseni.

1995. aasta 12. novembri üldrahvalik referendum kinnitas Aserbaidžaaani põhiseaduse.

Veel enne seda, 24. juunil 1993 sai erakorralistel presidendivalimistel ülekaalukalt riigipeaks Heydär Äliyev. 1998. aastal valiti ta presidendiks teist korda. 2003. aastal sai presidendiks İlham Äliyev. 15. oktoobril 2008 valiti ka tema üldrahvalikel valimistel presidendiks teist korda.

Aserbaidžaan on presidentaalne vabariik. Presidendi valib viieks aastaks rahvas.

125-kohalise ühekojalise parlamendi – rahvuskogu – valib enamusvalimise põhimõttel viieks aastaks rahvas.

Aserbaidžaaani riigikeel on aserbaidžaaani keel.

Rahaühik on manat.

1992. aastast on Aserbaidžaan ÜRO liige, 2001. aastast Euroopa Nõukogu liige. 1994. aastast osaleb riik ka NATO rahu- ja koostööprogrammis.

Diplomaatilised suhted Eestiga sõlmiti 20. aprillil 1992.

Aserbaidžaaani Vabariigi Suursaatkond resideerib Läti pealinnas Riias. Eesti Vabariigi Suursaatkond resideerib aga Türgi pealinnas Ankaras.

Rahvuslipp ja -sümbolid

Aserbaidžaaani lippu on riigilipuna kasutatud aastail 1918–1920 ja taas aastast 1990.

Lipul on kolm horisontaalset triipu: sinine, punane ja roheline. Sinine värv meenutab aserbaidžaaani rahva turgi päritolu ja sümboliseerib ühtlasi taevast, punane näitab ühiskonna demokraatlikku arengut ja tähistab vabadust, roheline osutab islamile ja viljakale maale. Keskmisel, punasel horisontaaltriibul on kujutatud valget poolkuud ja kaheksaharulist tähte. See tähistab rahvaid, kellest aserbaidžaanid põlvnevad.

1993. aastast kehtival vapil on kasutatud aastail 1919–1920 valminud vapi elemente. Vapp kujutab endast kaarjat idamaist kilpi, mille alläärt toetavad tammeoksad ja viljapead. Vapi keskel on kaheksaharulise tähe taustal punane leek. See on rahvuslik sümbol, mis tuleneb riigi nime tähendusest “tule maa” ja mis omakorda viitab tule kummardamisele.

Aserbaidžaaani riigilipp

Aserbaidžaaani riigivapp

Väike tähtpäevakalender

- 1. ja 2. jaanuar – uusaasta
- 20. jaanuar – must jaanuar
- 26. veebruar – Khodžalõ tragöödia päev
  - 8. märts – naistepäev
- 21. märts – *Novruz bajramõ* (uut aastat tähistav kevadpüha)
- 31. märts – genotsiidipäev
  - 9. mai – võidupüha
- 28. mai – iseseisvuspäev
- 15. juuni – aserbaidžaani rahva rahvusliku päästmise päev
- 26. juuni – relvajõudude päev
- 18. oktoober – riikliku sõltumatuse päev
- 12. november – konstitutsioonipäev
- 17. november – rahvusliku taassünni päev
- 31. detsember – aserbaidžaanide ülemaailmse solidaarsuse päev

Loodus ja asustus

Aserbaidžaani pindala on 86 600 ruutkilomeetrit. Riigis elab 2008. aasta oktoobrikuu andmetel 8 699 000 inimest.

Suur osa Aserbaidžaani territooriumist kujutab endast ulatuslikku tasandikku, mis on ääristatud järk-järgult madalikeks üle minevate mäeahelikega.

Aserbaidžaani territooriumil võib end tema asendi tõttu leida nii subtroopikast kui alpiaasalt. Territoorium on rikas taime- ja loomariigi poolest, ülekaalus on viljakad maad, rohkesti leidub maavarasid. Kõik see on kaasa aidanud piirkonna mitmekülgsele arengule.

Aserbaidžaani eripäraks on niisiis ääretult mitmekesine loodus. Territooriumil sulavad ühte allpool merepinda asuvad ääretud madalikud ja enam kui 4000 meetri kõrgused mäetipud, kuumad kõrbed ja jahedad alpiaasad, elutud soolakud ja subtroopilised metsad.

Vabariigi põhjaosas kõrgub Suur-Kaukasus. Seal on ka Aserbaidžaani kõrgeim tipp Bazardüzü – 4466 meetrit. Edelaosas asub Väike-Kaukasuse mäestik. Selle ahelike vahele on laotunud Karabahhi kustunud vulkaanidega mägismaa. Kagus laskuvad Talõši mäed Länkärani madalikule.

Suure osa Aserbaidžaani territooriumist hõlmavadki madalikud. Neist suurim on Kura-Araksi madalik, mida ümbritsevad kaldtasandikud ja madalad mäed.

Kõik Aserbaidžaani jõed kuuluvad Kaspia mere basseini. Osa neist suubuvad otse Kura jõkke, osa selle suurimasse lisajõkke Araksi, mõned otse Kaspia merre. Jõgede võrgustik on jaotunud ebahühtlaselt. Kuivadel madalikel on see äärmiselt hõre, mägedes aga tihedam. Sellele aitavad kaasa sealne pinnasereljeef ja suur sademete hulk. Kõige tihedamalt on jõgesid 1000–2500 meetri kõrgusel keskmäestikes. Tasandikel on jõgesid märgatavalt vähem, mõnel neist puudub äravool.

Vabariigis on välja töötatud veehoidlatest lähtuv niisutussüsteem. Suurimast, Kura keskjooksul asuvast Mingätševiri veehoidlast saavad alguse Ülem-Karabahhi ja Ülem-Širvani niisutuskanal.

Aserbaidžaani kesksel tasandikualal on ülekaalus kuiv lähistroopiline kliima. Juulis on seal keskmiselt 25–27 kraadi sooja, jaanuaris 1–3 kraadi külma. Sademeid tuleb 200–400 mm aastas. Länkrani madalikule on iseloomulik niiske lähistroopiline kliima: seal on sademeid tunduvalt rohkem, 1000–1700 mm aastas. Mägedes on jahedam: 2000 meetri kõrgusel näiteks tõuseb kraadiklaas juulis vaid 16 soojakraadini, jaanuaris on 6 kraadi külma.

Taimestik on liigirohke (üle 4100 liigi), leidub ka harvaesinevaid ja kaduvaid liike. Kura-Araksi madalikul on ülekaalus poolkõrbetaimestik, eelmäestikes laiuvad kuivstepid, kõrgematel aladel mägistepid ning seejärel laialehised (tamm, pöök, valgepöök) metsad ja alpiniidud. Talõši mäestiku nõlvu katab liigirohke relikttaimedega (raudpuu, kastanilehine tamm, tselkava) mets.

Aserbaidžaani loomariik on samuti mitmekesine: seal võib leida 15 000 selgrootu-, 97 kala-, 67 kahepaikse ja roomaja- (neist ohustatud on 13), 357 linnu- (ohustatud 36) ja 97 imetajaliiki (ohustatud 14, sh kaspia hüljes,

*Mitmekesisel looduses
võib end ikka ja jälle
leida mägede keskelt*

Gäbälä kaunis seitsmeastmeline kosk

pulstikits, mägilammas). Tasandikel elab tohutul hulgal närilisi, roomajaid, reptiile. Suurematest loomadest on esindatud džeraan (antiloo). Suur-Kaukasuse nõlvadel on end sisse seadnud euroopa metsadele iseloomulikud asukad – hundid, karud, ilvesed, metssead, hirved.

Liigirohke looduse säilitamiseks on Aserbaidžaanis loodud mitu keelu- ja kaitseala.

Maailma vanimaid naftapiirkondi

Aserbaidžaan on vanimaid naftatootmispiirkondi maailmas.

Aserbaidžaan Vabariigi president Hejdär Äliyev on öelnud, et rikkalike nafta- ja gaasivarude olemasolu tähendab nende rahvale suurt õnne ning on inimeste heaolu ja riigi arengu olulisim tagatis nii tänapäeval kui tulevikus.

Neis paigus leiduva nafta tootmise ajalugu ulatub väga ammustesse aegadesse. Ühest Balakhanõ puuraugust leiti 35 meetri sügavuselt kivi aastaarvuga 1594. See näitab, et auk oli puuritud rohkem kui nelisada aastat tagasi.

Kolm sajandit hiljem alustati naftatootmist 1847. aastal mehaanilisel meetodil loodud puuraugust. Aastatel 1847–1848 hakati naftat ammutama Bibi-Hejbätis: tegu oli kaldast 30 meetri kaugusel asuvate käsitsimeetodil merre puuritud naftapuuraugudega.

XIX sajandi lõpus ja XX sajandi alguses oli naftatööstuse arengus oluline osa naftamiljonäridel Hadžõ Zejnalabdin Tagõjevil, Isa bāj Hadžinskil, Murtuza Mukhtarovil, Šämsi Äsädullajevil, Sejid Mirbabajevil.

1873. aastal saabus Bakuusse rootslane Robert Nobel. 1876. aastal asutasid vennad Nobelid Bakuus kompanii, mille eesmärgiks sai nafta

tootmine ja töötlemine. Tänu uute leiukohtade hoogsale otsimisele ja avastamisele ning nende kasutuselevõtule moodustas Aserbaidžaani nafta 1941. aastal 76% tollase Nõukogude Liidu naftatoodangu kogumahust.

1949. aastal avati just Aserbaidžaanis esmakordselt maailmas avamere leiukoht, mis sai nimeks "Naftakivid".

20. septembril 1994 sõlmiti Bakuus nn osalusele vastav toodangu jaotamise leping, mis hõlmas Kaspia mere aserbaidžaani sektoris asuvate Azəri, Tšõragi ja Günäšli süvavee leiukohtade nafta töötlemist.

Laiemas ajaloolises, poliitilises ja rahvusvahelises plaanis on lepingut nimetatud "Sajandi kokkuleppeks". Selles osalesid 13 kompaniid 8 riigist (Aserbaidžaan, USA, Suurbritannia, Venemaa, Türgi, Norra, Jaapan, Saudi-Araabia). Naftat veeti maailmaturgudele marsruudil Bakuu–Novorossiisk ja Bakuu–Supsa.

1999. aasta novembris allkirjastasid Ameerika Ühendriikide, Türgi, Aserbaidžaani, Gruusia, Kasahstani ja Türkmenistani president Istanbulis riikidevahelise leppe Bakuu–Tbilisi–Džejhani naftajuhtme ehitamisest. Nüüdseks on selle pikkus 1768 kilomeetrit. Iga päev eksporditakse selle kaudu miljon barrelit naftat.

See naftajuhe, mis nüüdseks on kujunenud aserbaidžaani nafta maailmaturule transportimise põhiliseks vahendiks, kujuneb tulevikus ka Siiditee ja turgikeelsete riikide peamiseks torumagistraaliks.

Naftavarude kogumisel ja suurendamisel tulevaste põlvete tarvis ning muidugi ka selle väärtusliku maavara kasutamisel riigi praeguste vajaduste rahuldamiseks on lähtunud majanduse arengu ja sotsiaalse progressi alustest.

Seda silmas pidades allkirjastati 29. detsembril 1999 seadlus Aserbaidžaani Vabariigi Riikliku Naftafondi loomisest. Fondi loomisest tänaseni on sinna laekunud miljardeid USA dollareid.

Naftatootmise laiendamine on tinginud naftatöötlemistehaste võrgu laienemise. Samal ajal on masinatehased suuresti keskendunud just nafta- ja gaasitööstuse seadmete tootmisele.

Aserbaidžaani teine oluline vara ongi looduslik gaas. Bakuu–Tbilisi–Erzrumi gaasitoru edastab seda Euroopa riikidele.

Maapõues leidub raua-, kroomi-, alumiiniumi-, vase- ja molübdeeni- maaki, aga ka liitiumimaake, kulda, antimoni, püriiti, barüüti, kivisoola, mineraalvett ja naftapõhist ravimuda.

Aserbaidžaanid – millised nad on?

Aserbaidžaanide ehk aserite vaimsus ja kombed on kujunenud sajandite jooksul. Ühiskonnas toimunud muutustele vaatamata on traditsioonid suures osas säilinud ja need mõjutavad oluliselt aserbaidžaanide arusaamu ja käitumist.

Läbi aegade on sellel maal austatud ja tähtsaks peetud inimese vanust ja positsiooni. Niisiis arvataksegi, et noored peavad vastuväideteta täitma vanemate inimeste soove.

Perekonnapea on traditsiooniliselt mees. Samas on säilinud sügav austus ja eriline õrnus naise kui ema vastu. Oma lastele püüavad vanemad anda parima hariduse. Teadmisi ja tarkust hinnatakse sama kõrgelt kui rikkust ja sidemeid.

Suhtlemises teiste inimestega on aserbaidžaanid väga emotsionaalsed, neile on omane elav žestikuleerimine. Suheldes tunnevad nad end vabalt, eriti kui vestluspartneriteks on kaks samast soost inimest. Elavalt juttu puhudes võivad nad teineteist emmata, suudelda, asetada käe vestluspartneri õlale.

Tuntud on aserbaidžaanide ütlemine: “*Salamõn hardadir?*” (tõlkes ‘kuhu jäi sinu tervitus’). Kõige sagedamini kasutatakse seda laste puhul, kes on unustanud vanemaid teretada.

Kui kasutatakse ühiskondlikku transporti ja juhtutakse seal pikema aja kestel sõitma koos ühe ja sama inimesega, tuleb teda kindlasti teretada ja võimalusel võtta üles jutuots. Vastasel juhul on aserbaidžaanide arvates tegu hoolimatu inimesega.

Peoõhtutel tervitavad külalised üksteist saabumise järjekorras. Need, kes on varem kohale jõudnud, tõusevad tavaliselt püsti. See muudab tsereemonia lihtsamaks – eriti omavahel võõraste inimeste puhul, ja annab tervitamisele ühtlasi suurema tähenduse. Kui külalised hakkavad laiali minema, kordub kõik samamoodi: hüvasti jäetakse samuti kindlasti kättpidi.

Aserbaidžaanid on väga külalislahked inimesed. See tava pärineb iidsetest aegadest ja sisaldab mõndagi õpetlikku. Sajanditetagusest kirjasõnast on teada ütlemine: “Lagunegu majad, kus ei käi kunagi külalisi.”

Toredaks näiteks aserbaidžaanide külalislahkusest on XVI sajandist pärinev kirjeldus vastuvõtust, mis korraldati briti misjonäride auks. Sel vastuvõtul pakuti külalistele ei vähem ega rohkem kui 290 erinevat rooga ... “Lõuna lähenedes laotati põrandale laudlinad ja serveeriti 140 toitu. Kui need said maitstud ja jäägid koos laudlinadega koristatud, toodi veel 150 toitu,” ütleb kirjeldus.

Saksa teadlane Kempfer, kes külastas Asrbaidžaanid 1684. aastal, on kirjeldanud oma saabumist nii: “Meid ootasid ees rõõmsameelsed inimesed,

kes olid oma elamute põrandad katnud vaipadega: nad ei saanud lubada, et me veedaksime öö oma räpaseks muutunud vankrites.”

Vana kombe kohaselt ei lastud külalist kunagi ära talle kingitust kaasa andmata (muidugi tõi kingituse ka külaline ise). Neis paigus, kus tegeldi aiapidamisega, pandi külalisele kotti näiteks kuivatatud puuvilju või õunu. Sealt, kus toodeti villa, sai külaline kaasa sukad, kindad või vöö.

Aserbaidžaanis on alati arvatud, et külalist tuleb kostitada parimate roogadega – kebabide ja pilaffidega. Toitu pakutakse erinevate lisanditega ja kindlasti alkoholita. Tavakohaselt käis enne lõunasööki noormees kannu ja kausikesega läbi kõik külalised: valas neile kätele vett ja ulatas kuivatamiseks rätiku. Soovijatele pakuti enne lõunat kohvi ning teed sidruni ja keedistega. Toidu serveerimisel valitses kindel kord: road toodi järgemööda, kõike korruga pakkuda peeti ebaviisakaks. Reeglil olid omad eelised: vahepeal tekkisid pausid, mille kestel külalised said vahetada arvamusi ja veidi puhata. Pealegi oleks kõigi toitude serveerimine korruga võinud külalistes tekitada segadust – mida proovida kõigepealt. Samuti arvati, et meeldivate lõhnade mitmekesisus võib rikkuda külalise isu.

Külalised võttis nende saabumisel kindlasti vastu maja peremees, kui teda millegipärast polnud, asendas teda abikaasa või pere vanim liige. Tänapäevani kehtib komme, mille kohaselt külalise kutsuvad kindla järjestuse alusel enda juurde ka majaperemehe sugulased ja naabrid.

ASERBAIDŽAANIDE HUUMORIMEEL

Aserbaidžaanidele on omane peen huumor. See rahvas oskab lõbutseda ja lugu pidada heast naljast. Pole hoopiski juhuslik, et iidne Šäki linn on naljasõpradele teada koht ka Aserbaidžaanist kaugemal.

Aserbaidžaanis ja mujalgi Idamaades on väga armastatud tegelane mulla Näsräddin (Nasreddin). Tema peenest ja omapärasest huumorist on kantud rohkesti lugusid, mida jutustatakse edasi põlvest põlve.

Üks neist näiteks räägib sellest, kuidas mulla saatis tütre vett tooma. Ta ulatas tüdrukule kannu ja andis kõrvakiilu: “Vaata ette, et sa kannu katki ei tee.”

Tüdruk hakkas nutma. Naabrid aga nõudsid isalt aru, milles seisneb tütre süü.

“Ma lõin teda sellepärast, et ta kannu katki ei teeks,” sõnas Näsräddin.

“Aga sa ju ei tea, kas ta oleks seda teinud,” väitsid naabrid.

“See on vana kasvatusmeetod,” kinnitas Näsräddin. “Kui ta oleks kannu ära lõhkunud, mis mõtet oleks siis enam teda lüüa? Seda tuleb teha enne, hoiatuseks. Siis on ta hirmul, ja kann jääbki terveks.”

Mulla Näsräddiniga seotud lustakas-õpetlikke lugusid kantakse edasi põlvest põlve

Või teine lugu.

Palaval suvepäeval suundusid Näsräddin ja ta poeg turule. Mulla väsis, istus tee äärde maha, andis pojale kümme münti ja saatis ta üksi ostude järele. Aga palus, et kõigepealt ostaks poeg veidi mett ja tooks selle talle ära.

Poeg ostis mett, tõi selle isale ja läks siis tagasi turule.

Näsräddin takseeris maiust, torkas selle sisse sõrme ja lakkus siis puh-taks. Nii kordus see veel ja veel, kuni mesi oligi otsas.

Mõne aja pärast tuli poeg tagasi tühjade kätega. Isa kartis, et tema tegu tuleb päevalvalgele ja sõnas kõigepealt kiirustades: “Neetud ilm! Sellise kuumaga sulab vaat et raudki üles.”

Poeg märkas, et meekann on tühi, ja päris isalt selgitust.

“Poeg,” vastas mulla. “Kas sa siis ei näe, kui palav on. Küllap mesi sulas ära ja voolas välja.”

Poeg aga vastas: “Tõepoolest on väga kuum. Ja tõesti võib raudki üles sulada. Näe, sa andsid mulle kümme münti, aga kuni ma mööda poode käisin, sulas manat mul taskus ära. Sellepärast ei saanudki ma midagi osta.”

Näsräddin vaatas pojale otsa ja ütles: “Pojake, sa ei ole süüdi. Sa oled minu moodi. Kui ka ema on meie moodi, võivad paari-kolme päevaga isegi meie maja seinad ära sulada ...”

Ja veel kolmaski lugu.

Näsräddini aias kasvas viigipuu. Kord kandis see väga head saaki ja mulla otsustas teha Timurile kingituse. Ta tõusis hommikul vara, võttis korvi ja korjas selle täis küpseid viigimarju.

Timuri teenrid ei lasknud aga Näsräddini paleesse, võtsid temalt korvi ära ja viisid selle ise oma peremehele.

Mulla istus palee väravate juurde maha ja jäi ootama. Samal ajal töid valvurid mitu arreteeritud. Neid üle andes avastati, et üks vang on tee peal plehku pannud. Karistuse vältimiseks haarasid valvurid kinni mullast ja andsid vangi asemel üle tema. Mulla palus ja anus, aga midagi ei aidanud. Ta peksti läbi ja heideti vangikongi.

Möödus päevi, nädalaid, kuid. Ühel päeval külastas vanglat Timur. Ta küsis Näsräddinilt, mille eest see vangis istub. Mulla rääkis Timurile oma loo.

Timur käskis Näsräddini kohe vabastada. "Sinu toodud viigimarjad maitsesid mulle väga," ütles ta mullale. "Mida sa tahaksid nüüd minu käest vastu saada?"

"Igavest elu ja tervist teile," vastas mulla. "Ma olen teie käest oma marjade eest juba nii palju saanud, et mul oleks häbi mõnd autasu küsida. Paluksin kingituseks vaid teravat kirvest."

"Milleks sulle kirves?" küsis imestunud Timur.

"Lihtsalt selleks, et saaksin oma viigipuu koos juurtega maha raiuda ..." vastas Näsräddin.

Keel ja tähestik

Aserbaidžaani keel kuulub turgi keelte oguusi rühma. Lähemad sugulaskeeled on türgi, turkmeeni ja gagauusi keel.

Aserbaidžaani elanikele lisaks kasutavad aserbaidžaani keelt 30 miljonit Iraanis elavat aserbaidžaani, oma osa lisavad teistes riikides kodu leidnud aserbaidžaanid. Niisiis kõnelebki maailmas aserbaidžaani keelt kokku umbes 50 miljonit inimest.

Aserbaidžaani keel on üks iidsemaid kirjanduslikke keeli, mis on läbi teinud pika arengu. Rahvuseeposeid aluseks võttes on kõnekeel kasutusel juba 1300 aastat. Kirjakeele algusajaks peetakse seni leitud materjalide põhjal XII sajandit.

Aserbaidžaani keele foneetiline ja grammatiline struktuur on mõneti erinevad.

Tähestikus on 32 tähte: neist 9 on täis- ja 23 kaashäälikud.

Rõhk on enamasti sõna viimasel silbil.

Aserbaidžaani keeles on kuus käänet, tegusõnade puhul kasutatakse viit aega ja kuut kõneviisi.

Lauses on esikohal alati alus, öeldis jääb üldjuhul lause lõppu.

Aserbaidžaani keeles on aegade jooksul olnud kasutusel erinevad tähestikud. Algselt kasutati araabia tähestikku, 1918. aastal vahetas selle välja ladina tähestik, 1940. aastal mindi üle vene kirillitsale. 1992. aastal võeti parlamendi otsusele tuginedes taas kasutusele ladina tähestik.

Aserbaidžaani tähestik	Hääldus	Vastavus eesti häälikutele	Aserbaidžaani tähestik	Hääldus	Vastavus eesti häälikutele
A a	a	a	Q q	qe	g
B b	be	b	L l	el	l
C c	ce	dž	M m	em	m
Ç ç	çe	tš	N n	en	n
D d	de	d	O o	o	o
E e	e	e	Ö ö	ö	ö
Ə ə	ə	ä	P p	pe	p
F f	ef	f	R r	er	r
G g	ge	g	S s	se	s
Ğ ğ	ğe	g	Ş ş	şe	š
H h	he	h	T t	te	t
X x	xe	kh	U u	u	u
İ ı	ı	õ	Ü ü	ü	ü
İ i	i	i	V v	ve	v
J j	je	ž	Y y	ye	j
K k	Ke ka	k	Z z	z	z

Natuke ootamatu on see, et kahes nii erinevas keeles, nagu on aserbaidžaani ja eesti keel, võib leida üsnagi sarnaseid sõnu. Näiteks *olma* (tõlkes 'olema'), *unutma* ('unustama'), *gorkhma* ('kartma').

VÄIKE SÖNASTIK

Vətən – kodumaa, sünnimaa, isamaa
vətəndaş – kodanik, kaasmaalane
torpaq – maa, muld
çörək – leib

ana – ema
ev – maja, kodu
dünya – maailm
sülh – rahu

salam – tervitus, tere
sağ ol – aitäh
Xoş gəldin(iz)! – Tere tulemast!
hələlik, xudahafiz – nägemiseni
əlvıda – hüvasti
bağışlayın – vabandage
minnətdaram – olen tänulik
külək – tuul
günəş – päike
səma – taevas
şəhər – linn
küçə – tänav
yol – tee
həyət – õu
həyat – elu
ürək – süda
sevgi – armastus
kitab – raamat
bilik – teadmine
elm – teadus
qala – linnus

od – tuli
mən – mina
sən – sina
o – tema, see
biz – meie
siz – teie
onlar – nemad
ailə – pere
bəli – ja
yox, xeyir – ei
Adın nədir? – Mis su nimi on?
yaxşı – hästi
bəlkə – võib-olla
çox şadam – väga rõõmus
görüşənədək – Head aega.
Başa düşmədim! – Ma ei saa aru.
Neçə yaşınız var? – Kui vana te olete?
Bayramınız mübarək! – Häid pühi!
kitabxana – raamatukogu
məktəb – kool
taniş olaq – Saame tutvavaks!

Rahvarõivad

Aserbaidžaani rahvarõivad on läbi teinud pika keerulise arengu, andes omal moel ülevaate selle maa ajaloo ja kultuuri eripärast. Mõistagi on oma osa olnud ka paikkonna geograafilistel tingimustel ja majanduselul.

XVII sajandist jaotus erinevate kangaste tootmine Aserbaidžaani linnade vahel. Ühelt poolt olid rahvarõivaste valmistamiseks kasutatavad kangad muidugi iseloomulikud aserbaidžaanidele üldse, teisalt võis nende värvi ja mustri põhjal teha järeldusi klassierinevustest. Enam levinud kangastest olgu siinkohal nimetatud atlass, taft, tüll, samet, kašmiir, bjass, fai, kalev, linane riie.

Naiste ülerõivaste puhul kasutati peamiselt siidi ja sametit, meeste ülerõivad valmistati kalevist ja kodusest kašmiirkangast.

Nii naiste- kui meesterõivad õmmeldi sageli linasest riidest või lõuendist, varakamates peredes eelistati siidi.

*Šamakhõ tütarlapse
rahvarõivad*

Šäki poisi rahvarõivad

Gändžä naise rahvarõivad

XVI–XVII sajandil arenesid rahvuslikud kostüümid oluliselt. Riietuse põhjal võis kindlaks teha inimese vanuse, ameti, sotsiaalse kuuluvuse.

XVI sajandi rahvarõivaste huvitavaimaks elemendiks olid peakatted. Meestel oli levinud kõrge ülevalt peene otsaga punane papaaha, mille ümber mässiti turban.

XVI–XVII sajandil hakati turbanile lisaks kandma väikest kübarat meenutavat mütsi. Kasutati ka teisi peakatteid, eriti levinud oli lambanahkne papaaha. Põhiliselt kanti seda piirkondades, kus tegeldi lambakasvatusega.

Naise pead kattis sageli tübeteika, kusjuures abielunaise ja tütarlapse tübeteika erinesid teineteisest. Naised kandsid peakattet nii kodus kui ka oma õues. Tänavale minnes pidi aga kindlasti kasutama tšadrat – islami naise rüüd, mis jätab vabaks ainult silmad. Kombekohaselt võisid selleta tänaval käia vaid tüdrukud ja vanemad naised.

Meestel olid XVIII sajandil levinud nahast kontsata jalanõud. Jõukamad mehed kandsid pika säärega nahast saapaid, talupoegadele olid XX sajandi alguseni iseloomulikud nahast pastlad.

Naiste jalanõud muutusid kõnealusel ajajärgul ilusamaks ja maitsekamaks. Rändurid on XVIII sajandi lõpul kirjeldanud selle maa naiste ilu ja vaimustunud nende kaunist rõivastusest.

Tänapäeval rahvarõivaid enam ei kanta, küll aga on säilinud mõned elemendid. Eriti maarahva seas on siiani hinnas näiteks naiste pearätid (*kälägaid*) ja meeste papaahad.

Nimed

Aserbaidžaanide nimevalik peegeldab ajalooetappide eripära.

Ammustel aegadel, kui põhielanikkonna moodustasid turgid, kandis inimene elu jooksul kolme nime. Lapsepõlves täitis nimi vaid teistest eristamise funktsiooni ja oli üsna juhuslik. Teismeea nime andsid ümbritsevad inimesed, tuginedes nooruki iseloomule, välimusele, tegevusele, julgusele. Kolmanda nime võttis inimene täisikka jõudes ise.

Islami ülemvõimu ajal andsid turgid eesõiguse usulistele araabia päritolu nimedele. Islami omaks võtnud inimeste seas olid levinumad nimed Mähämmäd (Mämmäd, Mamed), Äli, Fatma, Nisä, Ömär, Khädidžä.

Nõukogude ajal püüti näidata ustavust kehtivale korrale. Vahel valiti küll lapse juurtega seotud või ajaloolise taustaga nimi, enamikus eelistati siiski lihtsa häälduse ja vene kirjaviisiga nimesid.

1990. aastatel leidis aset oluline muutus. Nime valikul hakati lähtuma eelkõige selle mõttelisest tähendusest, mis omakorda on seotud rahvuslike algetega.

Ammustel aegadel oli türkidel komme anda nimevaliku õigus vanaisa Gorgudile: inimesele, keda sügavalt austati ja kel arvati olevat võime määrata koguni teiste inimeste saatust.

Ajalooliselt on kujunenud nii, et paralleelselt turgi-aserbaidžaani nime-dega on aserbaidžaanid andnud oma lastele ka arabia ja pärsia nimesid.

Olgu siinkohal näiteks mõned turgi-aserbaidžaani päritolu tähenduslikud mehenimed: Akšin (tõlkes 'tugev, julge'), Ajdõn ('helge'), Alban ('vapper'), Anar ('meenutab'), Aran ('väljapeetud, külmavereline'), Elkhan ('pea-, komandör'), Färid ('haruldane, kordumnatu'), Ilham ('intuitsioon, inspiratsioon'), Ilkin ('esimene'), Javär ('abiline'), Latšõn ('elutark'), Polad ('teras'), Uğur ('õnnestumine, šanss'), Ülvi ('puhas').

Ja mõned turgi-aserbaidžaani päritolu tähenduslikud naisenimed: Afag ('pikk, kõrge'), Afät ('armastus, armastatu'), Ajla ('koidik, sära'), Ajsel ('kuuvalgus'), Ajtšin ('ere'), Almaz ('ilus'), Altun ('kuld'), Buta ('õienupp'), Büsat ('lõbusus'), Däniz ('mereline'), Dilbär ('ilus, armsam'), Färäh ('uhkus'), Gätibä ('kättesaamatu'), Maral ('ilus').

Huvitav on see, et ka aserbaidžaanidel ja eestlastel võib leida vägagi sarnaseid nimesid. Näiteks Mälejkä – Meelika, Ülvi – Ulvi, Gaja – Kaja, Sälma – Selma, Äda – Eda, Elmar – Elmar, Veli – Valli, Leyla – Leila.

Haridus

Idamaades on alati hinnatud suurte teadmistega haritud inimesi.

XX sajandi hariduselu edu põhines suuresti XIX sajandil loodud rahvuslikul haridusmudelil. XIX–XX sajandil muutsid sotsiaal-majanduslikud protsessid Bakuu Kaukaasia keskuseks, sellest omakorda sai uut hoogu hariduselu arenemine.

Oluline osa hariduse edendamisel oli Gori õpetajate seminari lõpetanud tuntud valgustajatel Džälil Mämädguluzadäl, Sülejman Sani Akhundovil, Üzejir bāj Hadžõbäjovil, Həbib bāj Mahmudbäjovil, Rəšid bāj Äfändijevil, Firudin bāj Kötšärlil.

Bakuus, Gəndžäs, Nakhtšõvanis, Šušis, Šäkis, Säljanis ja teisteski linnades tekkisid uut tüüpi kohalikud koolid. Senise traditsioonilise hariduse andmise asemel hakkasid Sejid Äzim Širvani Šamakhõs, Mir Mövsün Nävvab Šušis, Mirzä Ismajõl Gasir Länkəranis ja Mirzä Kazõm Äskərzadä Irevanis kasutama uusi meetodeid. Koolides hakati õpetama ka ajalugu, vene keelt, geograafiat, loodusteadust. Avati rohkesti uusi koole. Tänu rahvalgustaja Hadži Zejnalabdin Tagõjevile avati 1896. aastal naiste gümnaasium. Oluliselt suurenes nende inimeste arv, kes said kõrghariduse välismaal. Tulnud tagasi kodumaale, said neist valgustuslike ideede toetajad.

1918. aastal pani noore Aserbaidžaani Demokraatliku Vabariigi valitsuse esimesi dekreete ette asutada riiklik ülikool ja võimaldada noortel riiklike fondide arvelt omandada haridust välismaal.

Esimeseks ja ühtlasi suurimaks ülikooliks kujunes Bakuu Riiklik Ülikool. Alguses töötas seal vaid kaks teaduskonda – arstiteaduskond ja ajaloo-keeleteaduskond.

Tänapäeva Bakuu Riiklikus Ülikoolis on 14 teaduskonda, 83 kateedrit, magistrantuuri, ettevalmistusosakond ja 118 kaasaegse tehnikaga varustatud laboratooriumi. Mõni aasta tagasi avati riigi esimene teoloogiateaduskond. Ülikoolil on oma kirjastus.

Paljudest kõrgkoolidest tuntumaid on Aserbaidžaani Naftaakadeemia – maailmas tunnustatud naftaspetsialistide ettevalmistamise keskus. Akadeemias õpib üliõpilasi paljudest riikidest. Õppeasutus kasvas välja 1905. aasta jaanuaris Bakuus loodud kutsekoolist. 1919. aastal nimetati see ümber Bakuu Polütehniliseks Kooliks, kus olid arhitektuuri ja ehituse, elektrotehnika ning naftatootmise osakonnad. 1920. aastal sai sellest Aserbaidžaani tööstusinstituut, lisandusid põllumajanduse ja tööstuse teaduskond. Aastate jooksul vahetas õppeasutus oma nime veel mitu korda, lisandus ka uusi teaduskondi. 1950. aastal eraldus sellest Aserbaidžaani Polütehniline Instituut.

Kõrgkoolidest on hinnatud veel Aserbaidžaani Meditsiiniülikool, Aserbaidžaani Riiklik Pedagoogikaülikool, Aserbaidžaani Võõrkeelte Ülikool, Bakuu Slaavi Ülikool, Bakuu Muusikaakadeemia, Aserbaidžaani Riiklik Kultuuri- ja Kunstiülikool, Aserbaidžaani Kunstiakadeemia, Aserbaidžaani Majandusülikool, Aserbaidžaani Riiklik Kehakultuuri- ja Spordiakadeemia, Aserbaidžaani Rahvuslik Lennunduse Akadeemia.

Viimastel aastatel on alustanud tööd mitmed uued lütseumid ja kolledžid, samuti magistrantuurid, loodud on erakoole ja erakõrgkoole.

Arenenud ja täiustunud on kutsekoolide võrk, kus saab omandada sadu erialasid.

Teadus

VIII–X sajandist tuntakse aserbaidžaani teadlasi – arsti- ja õigusteadlasi. Aserbaidžaani kirjandusmuuseumis on võimalus saada teavet poeedi ja teadlase Hätibe Täbrizi ning filosoof Bähmänjari (ibn Sina (Avicenna) õpilane) kohta. Bähmänjarilt pärinevad näiteks “Hariduse raamat” ja “Ilu ja õnne raamat”. Tema teose “*At-tahsil*” käsikirja säilitatakse tänaseni Londoni, Kairo, Teherani, Beirut muuseumide fondides.

Sajandite kestel arenes aserbaidžaani teadus jõudsalt.

31. märtsil 1945. aastal loodi Aserbaidžaani Rahvuslik Teaduste Akadeemia. Selle tegevliikmete esimesel koosolekul valiti teaduste akadeemia presidendiks mir Abdulla Mirqasõmov.

Teaduste Akadeemial on viis osakonda, sh füüsika-matemaatika ja mehaanikateaduste, keemiateaduste, humanitaar- ja ühiskonnateaduste ning bioloogiateaduste osakond. Nende osakondade alluvuses tegutsevad füüsikainstituut, matemaatika- ja mehaanikainstituut, Näsräddin Tusi nimeline Šamakhõ astrofüüsika observatoorium, Jusif Mamedalijevi nimeline naftakeemiainstituut, geoloogiateaduste instituut, majandusinstituut, inimõiguste teaduslik uurimisinstituut, Nizami-nimeline kirjandusinstituut, Mähämmäd Füzuli nimeline käsikirjainstituut, mikrobioloogia instituut, folklooriinstituut, botaanikaaed ja veel mitmed instituudid ning allasutused.

Kultuur

Aserbaidžaani koloriitse rahvuskultuuri juured ulatuvad sajandite taha ning on ühendanud endas Ida ja Lääne parimad traditsioonid. Rahvaluulekogujate hinnalised ülestähendused, etnograafilised materjalid, nüüdiskunstnike illustratsioonid juhivad huvilise iidsete tavade haaravasse maailma. Seal leidub poeetilisi loitse, teatraliseeritud mängu, värvikaid rituaalseid tantse, elutarku ja naiivseid muinasjutte, mis hõlmavad totemistlikke ja ajaloolis-müütilisi motive.

KIRJANDUS

Pärast Aserbaidžaani vallutamist araablaste poolt sai ametikeeleks, samuti vaimuliku kirjanduse keeleks araabia keel. Abul Färädž Isfahani XI sajandist pärinevas käsikirjas *“Kitabul-Agani”* (‘Laulude raamat’) meenutatakse araablaste võimutsemise aja aserbaidžaani kirjanikke Ismail ibn Jassari ja Musa Šehevati.

IX sajandi lõpul suurenes pärsia keele osatähtsus. Pärsiakeelse luule kõrgajaks kujunes XII sajand, kus hinnatuim oli Khagani, Širvani ja Nizami looming.

Dädä Gorgud on aserbaidžaanide armastatumaid tegelasi

Rahvakeelne on rahvuseepos “*Kitabi Dädä Gorgud*” (‘Dädä Gorgudi raamat’), mis kujutab oguusi hõimude elu ja võitlust.

Aserbaidžaani keel pääses kirjandusse alles XIII sajandil, sellest ajast on tuntud luuletaja Häsänoglu. Rohkem hakati seda keelt kasutama XV–XVI sajandil. XVII sajandil tõusis tähelepanu keskpunkti rahvaluule. Sellest ajast on teada kangelaseepos “Koroglu”.

Aserbaidžaani kirjandusele on kuulsust toonud Nizami, kelle viiest raamatust koosnev „Khämsä“ kuulub maailmakirjanduse kullafondi, samuti Äfzäläddin Khägani, Mähsäti Gändžävi, šahh Ismajöl Khätai, Mähämmäd Füzuli, mulla Pänah Vagif, Khuršudbanu Natävan, dramaturg ja mõtleja Mirzä Fätäli Akhundov, satiirik Mirzä Äläkbär Sabir, Džälil Mämädguluzadä. Luules ja proosas kuulub aukoht ka Mirzä Šäfi Vazehi, Abbasgulu Aga Bakökhanovi, Abdulla Šaigi, Džäfär Džabbarlõ loomingule.

Nizami Gändžävi

Mähämmäd Füzuli

Kaasaegne aserbaidžaani kirjandus on samuti rikas ja mitmekesine. Paljude maade lugejatele on tuntud Anari, Eltšini, vendade Ibragimbekovite, Tšingiz Abdullajevi, Kamal Abdulla, Ramiz Rövšäni, Rüstäm Behrudi teosed.

Aserbaidžaani kirjandust on tõlgitud ka eesti keelde, enamasti vene keele vahendusel. Otse aserbaidžaani keelest on tõlkinud Ly Seppel.

Aserbaidžaani kõikides linnades ja külades tegutsevad riiklikud raamatukogud. Bakuus asub aga ka Firdun bäj Kötšärli nimeline Riiklik Lasteraamatukogu. Seal on sisustatud mugavad saalid ja toad, kus lapsed saavad tutvuda nii aserbaidžaani kui teiste riikide lastekirjanike teostega.

Raamatukogus on tallel rohkesti rahvaluulet, samuti on seal võimalus lugeda rahvajutte ja seigelda koos mõne tuntud muinasjututegelasega: olgu selleks siis igale aserbaidžaani lapsele tuntud Gõjtsäk Fatma (imekautnis Fatma), Džõrtđan, Agatlõ ođlan (poiss valgel hobusel), Mälikmämmäd, Tännäl Ähmäd (laiskvorst Ähmäd), Tápägöz, Tõg-tõg khandõm.

KUNST

Aserbaidžaani vanimad kujutava kunsti mälestised on Gobustani kaljujoonised (VIII aastatuhandest eKr) ning Mingätševirist ja Nakhtšõvanist leitud loomakujukesed, pronksehted, keraamika (II aastatuhandest eKr). Leitud on varasest feodaalajast pärinevaid pronksgreife ja kivikujukesi. VII sajandil hakkasid jõudsalt arenema keraamika, kivilõikekunst ja kalligraafia, XIII–XVI sajandil miniatuurmaal, vaiba-, juveeli- ja nikerduskunst.

Omapärane ja mitmekesine on aserbaidžaani kivilõikekunst, sh kivi-plastika.

On teada, et ammustel aegadel Aserbaidžaani külastanud rännumehi hämmastas sealsete looma- ja inimkujudega ning erinevate süžee-kompositsioonidega reljeefide rohkus. Neid võis näha nii majade seintele tahutuna kui ka hauaplaatidele raiutuna. Širvani ja Mugani steppides ning Karabahhi tasandikel on säilinud suursuguseid raidkujusid: mõned neist on umbes kolme meetri kõrgused. Lisaks rituaalsele tähendusele sümboliseerisid need ennevanasti ka rahva võitmatust ja võimsust. Keskaegsetest kivilõigetest on tuntumad Kaspia mere põhjast avastatud nn Bailovi kivid – XIII sajandist pärinevad reljeefsed kiviplaadid.

*lidsetest aegadest
pärinevad kivist
raamatud*

*Eestis elavad aserbaidžaanid
uudistamas Gobustani kaljujooniseid*

Aserbaidžaanid teatakse kui unikaalsete vaipade maad. Sajandite kestel on sealsete meistrite kunst saavutanud täiuslikkuse. Arheoloogilised mälestised kõnelevad, et riigi territooriumil kooti kangast juba IX sajandil eKr.

Tänapäeval on Aserbaidžaan kõigjal maailmas tuntud vaibatoodete poolest, mida valmistavad Širvani, Gändžä, Bakuu, Karabahhi, Šuši, Täbrizi jt paikade meistrid.

Mitme aastatuhande vanune aserbaidžaanid keraamika järgib rahvuslike tavadid. Aserbaidžaanid Ajaloomuuseumis säilitatakse pronksiajast pärinevat rikkalikku nõudekolleksiooni. Seal võib näha saapakesekujulisi anumaid, erinevaid kannukesi, inkrusteeritud nõusid. Unikaalsete maalینگutega hakkab silma Nakhtšõvani lähedalt leitud punasest savist anum. Meisterlikult on valmistatud ka kaunistatud nõud, samuti metallist, kivist ja luust ehted. Kõik need eksponaadid annavad tunnistust pronksiaja käsitöö ja selle tegijate kõrge tasemest. Tähelepanu väärivad keskaegsete linnade väljakaevamistel leitud rikkalik lühtrite ja kastmiseks mõeldud keraamika kogu.

*Hinnatud on kunstnike
Sattar Bahlulzade ...*

*... ja Tahir Salahhovi
looming*

Miniatuurmaalid on tuntud peamiselt Täbrizi koolkonna meistrite loomingu. Maailma maalikunsti üheks šedöövriks ongi tunnistatud just aserbaidžaanid keskaegne miniatuur. Tollase meistri Behzadi ja tema järeltulijate loodud illustratsioonid oma aja autorite poeemidele kaunistavad näiteks Suurbritannia, USA, Prantsusmaa muuseumide kolleksioone.

XIX sajandi lõpu–XX sajandi alguse maalimeistriks peetakse Bahrüz Kängärlid. Oma jälje on kunstielu jätnud Sattar Bahlulzade koloriitsed lõuendid, samuti Tahir Salahhovi, Mikajõl Abdullajevi, Togrul Närimanbajovi maalid. Kõiki neid võib leida paljudest erakolleksioonidest ja muuseumidest maailma erinevais paigus.

MUUSIKA

Aserbaidžaani ühehäälsele rahvamuusikale on omane meloodiline liikuvus, värvikus ja omapärane rütm. Keskaegsed vokaal-instrumentaalvormid mugaamid põhinevad kindlatel helilaadidel. Rahvalaule esitab tavaliselt soooesineja, ühiselt laudakse neid harva. Oluliseks peetakse kohalike rahvalaulikute ašuugide kunsti.

XIII sajandist on tuntud muusikateoreetik Safinaddin Urmavi, kes töötas välja uue noodisüsteemi. Urmavi ideid viis edasi Abdulgadir Maragi. Tänu neile kahele arenes muusikateooria XIII–XV sajandil oluliselt.

Maragi oli andekas mitmekülgsest haritud muusik ja laulja, ta oskas mängida paljusid pille ja oli mitme muusikateose autor. Inglise teadlane ja Idamaade hea tundja Henry D. Farmer on nimetanud Maragid keskaegse teaduse ja muusika viimaseks klassikuks. Isfizari kinnitas XV sajandil, et Maragil oli kolm suurt annet: ta oli suurepärane muusik, kunstnik-kalligraaf ja poeet. Timur on oma võimutsemisajal 1397. aastal nimetanud Maragid kõikide muusikateadlaste padišahhiks.

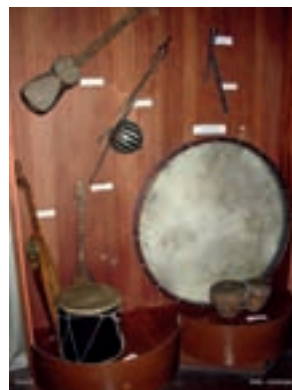
Aserbaidžaani kaasaegsele professionaalsele muusikale pani XX sajandi esimesel kümnendil aluse helilooja ja muusikateoreetik Üzejir Hadžöbajov. Temalt pärineb ka esimene ooper Idamaades – “Lejli ja Mädnun” (1908).

Üzejir Hadžöbajovi mõttekaaslasteks said dirigent ja helilooja Müslüm Magomajev ja Zülfüqar Hadžöbajov.

Aserbaidžaani ooper ja muusikaline komöödia kasvasid välja rahvusliku muusika suulise traditsiooni sügavusest ja sulasid sellega vahetult ühte. Esimeste ooperite muusikalise materjali aluseks said mugaamid.

XX sajandi keskel sädeles Aserbaidžaanis oma heliloojate koolkond (Gara Garajev, Fikrät Ämirov, Adögözäl Hadžöjev, Nijazi, Säjid Rüstamov, Tofiq Gulijev, Arif Mälikov, Džahangir Džahangirov, Rauf Hadžöjev), mis oli tuntud ka väljaspool oma riigi piire. Interpreetidest on enim tuntud Bülbül, Rāšid Behbudov, Vagif Mustafazadõ, kes 1967. aastal kuulutati Tallinnas toimunud rahvusvahelise džässifestivali laureaadiks.

Nende alustatud muusikatradsiooni on edasi kandnud heliloojad ja interpreetid Šäfigä Akhundova, Polad Bülbül oğlu, Müslüm Magomajev, Emin Sabitoglu, Oktaj Kazõmov, Ramiz Mirišli, Ruhängiz Gasõmova.

Aserbaidžaani rahvapillid

TEATER

Aserbaidžaani rahvusliku teatrikunsti tekkimisel on olnud oluline osa iidsetes rituaalides, tseremooniates, mängudes esinenud näitemängulistel elementidel.

Oma olemuselt on teater olnud alati realistlik ja seotud lihtrahva eluga. Rahvusliku teatri repertuaar koosnes kindla eetilise sisuga väikestest näidenditest (farssidest).

Aserbaidžaani Ooperi-
ja Balletiteater

lauluteater, samuti filharmoonia, sümfooniaorkester, koorikapell, laulu- ja tantsuansambel.

Just rahvuslik teater sai aluseks Aserbaidžaani professionaalsele teatrile. Teatrikunsti ajalugu algab Mirzä Fätäli Akhundovi näidenditest “Länkärani khaaniriigi visiir” ja “Hadžö Gara”, mis jõudsid lavale 1873. aasta märtsis Bakuus.

Tänane teatrihuviline võib mõistagi valida paljude erinevate teatrite vahel: kokku tegutseb 25 riiklikku teatrit. Neist tuntumad on Aserbaidžaani Akadeemiline Rahvuslik Draamateater, Bakuu Munitsipaalteater, pantomiimateater, noorsooteater.

Muusikateatri rajamisel on olnud tegevad dirigent ja heliloja Müslüm Magomajev ja laulja Hüsejingulu Sarabski.

Muusikaelu keskuses Bakuus asuvad Akhundovi-nimeline Aserbaidžaani Ooperi- ja Balletiteater, Muusikalise Komöödia Teater,

FILMIKUNST

Aserbaidžaani rahvuslik filmikunst on aastast aastasse kogemusi ammutades muutunud üha rikkalikumaks.

Filmikunsti algusajaks peetakse 2. augustit 1898. Esimesed filmid koosnesid kroonikasüžeedest, valmis ka üks kunstiline filmisüžee.

1915. aastal tehti esimene tummfilm “Nafta ja miljonite tsaaririigis”. 1916. aastal valmis Üzejir bāj Hadžöbājov opereti “*Aršin mal alan*” (eesti keeles võiks see kõlada “Kanga mõõdupuu”) alusel esimene komöödiafilm.

1923. aastal asutati Aserbaidžaani Foto- ja Kinovalitsus. Selle eestvõtmisel jõudis 1924. aastal ekraanile kaheseerialine kunstiline film “Legend Neitsitornist”.

1925. aastal loodi kõnealuse valitsuse juurde näitlejaid ja režissööre ette valmistav stuudio. Järgmistel aastatel nimetati valitsust mitu korda ümber, 1961. aastast on see tuntud kui Džäfär Džabbarlõ nimeline Kinostudio “Aserbaidžaanfilm”.

Nende aastate filmitoodangu heaks näiteks on linateosed “Bismillah” (1925), “Hadžõ Gara” (1929), aga ka “Sevil” (1929), “Lätif”(1930), “Ismät” (1934), “Almaz” (1936).

Helifilme hakati tootma 1935. aastal. Esimene film kandis pealkirja “Sinise mere ääres”. Aastail 1936–1941 jõudis ekraanile üle kümne helifilmi. Teise maailmasõja aastail ja pärast seda filmiti sadu linateoseid. Olgu siinkohal nimetatud muusikakomöödiad “Aršõn mal alan”, “Fätäli khan”, “Bakuu tuled”, “Mustad kivid”, “Telefonist”, “Võõrasema”, “Kaugetel kallastel”, “Nii sünnib laul”, “Lejli ja Mädžnun”, “Minu naaber Romeo”, “Näsimi”, “Nizami”.

Filmikunstis tõusid esile stsenaaristid ja režissöörid Imran Gasõmov, Änvär Mämmädkhanlõ, Rüstäm ja Magsud Ibrahimbajovid, Anar, Vaqif Sämädoglu, Ramiz Fätäljev, samuti näitlejad Mehdi Mämmädov, Ädil Isgändärov, Äläsgär Äläkbärov, Hökumä Gurbanova, Leyla Bädärbäyli, Häsän Mämmädov, Šahmar Äläkbärov, Häsän Turabov, Rasim Balajev, Šäfiqä Mämmädova.

1969. aastal avati “Aserbaidžaanfilmi” juures multifilmitsehh, kus valmisid toredad filmid aserbaidžaanis muinasjuttude ainetel.

Nüüdisaegsed režissöörid jätkavad oma loominguga aserbaidžaanis filmikunsti traditsioone. Olgu siinkohal nimetatud Rasim Odžagovi, Ogtaj Mirgasõmovi, Eldar Gulijevi, Gülbäniz Äzimzadä, Ajaz Salajevi linateosed.

Aserbaidžaanis filmid on võitnud rohkesti auhindu arvukatel rahvusvahelistel festivalidel.

Vaatamisväärsused

ARHITEKTUUR

Aserbaidžaan on rikas arhitektuurimälestiste poolest. Riigi territooriumil on säilinud antiik- ja keskaja linnade varemeid. Nakhtšõvan, Gäbälä (Gabala), Bärädä (Partav), Gändžä, Šabran, Örän Gala (Bejlägan), Šamakhõ, Khalkhal meelitasid käsitöö- ja kultuurielu keskustena sõdalasi juba väga ammustel aegadel. Säilinud on arvukalt kaitserajatisi – kindlusi ja torne. Olgu näiteks Tšõraggala, Didvan jt, mis hakkasid kerkima I aastatuhandel ja kaitsesid kohalikke elanikke rändhõimude ja võõramaiste orjastajate pealetungide eest.

Bakuu sümbol Neitsitorn (Göz Galasö)

Erilist huvi pakub tornidest koosnev kaitserajatiste kompleks Abšeronis (Märdäkanides, Närdäranis, Bilgähis, Ramani, Mäštagi jt). Bakuu sümbol on monumentaalne kaheksajärguline XII sajandist pärinev Neitsitorn (Göz Galasö). Selle kõrgus on 28 meetrit ja vundamendi-seinte paksus 5 meetrit.

Aserbaidžaanis on säilinud suurepäraseid Kaukaasia Albaania arhitektuurimälestisi – Kum Kakhi rajooni Läkiti küla ning Šäkini rajooni Kiši ja Orta Zejziti asunduste pühamukompleksid.

Erinevatel ajastutel on rajatud palju kultusehitisi – pühamuid, klostreid ja kirikuid.

XII sajandist tugevnes neis paigus riiklus ja arenesid linnad, tekkisid oma arhitektuurikoolkonnad. Nakhtšövani koolkonna rajas Idamaades tuntud arhitekt Ädzemi.

Üks selle koolkonna arhitektuuri näiteid on kümnetahuline Möminä Khatuni mausoleum kõrgusega 34 meetrit. Mausoleum on meisterlikult kaunistatud keeruliste geomeetriliste ornamentide ja keraamiliste kirjamärkidega. Seda ajajärku iseloomustabki Aserbaidžaanis mausoleumi tüübi – ümara põhiplaaniga või mitmetahulise torni-ehitise kujunemine.

Tekkisid veel Širvan-Abšeroni, Arrani, Täbrizi jt koolkonnad. Hakati ehitama võlvidega kuppelhooneid. Širvani arhitektuur erineb teistest lubjakivi võimaluste oskusliku kasutamisega nii konstruktsioonides kui ka dekooris. Selle parimaks näiteks on XII–XV sajandi võimsad tornid, lossid, paleed. Viimaste seast tõuseb esile Bakuus asuv XV sajandi keskpaigast pärinev Širvanšahhide paleeansambel. Praegu on see riikliku kaitse all olev muuseum.

Arhitektuurimälestiste hulka kuuluvad mitmed memoriaalehitised: Džugi mausoleum (XIII sajand), Garabaglar (XIV sajand) Nakhtšövanis, Bärdä,

*Möminä Khatuni
mausoleum
Nakhtšövanis*

Kängärli ja Khatšõn (XIV sajand) Agdami rajoonis, Diri Baba (XV sajand) Marazis Šamakhõni rajoonis.

Feodaalse killustatuse ajal kerkisid khaanide paleed ja tsitadellid. Selle perioodi pärl on XVIII sajandi Šäki khaanide loss, mille peafassaadi ehivad suurepärased vitraažid ja puidust kaunistused. Interjööris domineerivad joonistused, mis kujutavad taimi, loomi ja linde, geomeetrilisi ornamente, lahingu- ja jahistseene.

Asrebaidžaan on läbi aegade olnud kaubateede ristumiskoht. Seetõttu ehitati teede äärde ja linnadesse rohkesti karavanseraisid – karavanide peatuspaigaks mõeldud sissesõiduhoove. Neid oli Bakuus, Abšeronis, Nakhtšõvanis, Karabahhis, Gändžäs, Šäkis, Füzulis.

Arhitektuurimälestiste reas on oluline koht sildadel. XI–XIII sajandist pärinevate sildade vastupidavus ajale kõneleb tollaste arhitektide meisterlikkusest.

LINNAD

Aserbaidžaan pealinn Bakuu on imeilus linn, mis ühendab endas nii idamaiseid kui ka läänelikke jooni. Koht, mida Bakuus peab kindlasti nägema, on Neitsitorn (Göz Galasõ). Seda peetakse linna südameks. Huvitav on tutvuda ka karavanseraiga: ammustel aegadel kasutasid seda peatuspaigana linna küllastanud inimesed. Nüüdisarhitektuuri näiteks on Bakuu Rahvuspanka hoone.

*Nizami Gändžävi monument
Gändžäs*

Šahhide aegadesse on end põnev mõelda Širvanšahhide Palees. Seal avanev pilt annab ülevaate, kuidas ülikud neil aegadel elasid.

Vanalinn aga juhatab päevisse, kus kõik loodi inimekate töö tulemusena. Mitmel pool võib näha imeilusaid vanaaegseid vaipu, tä-

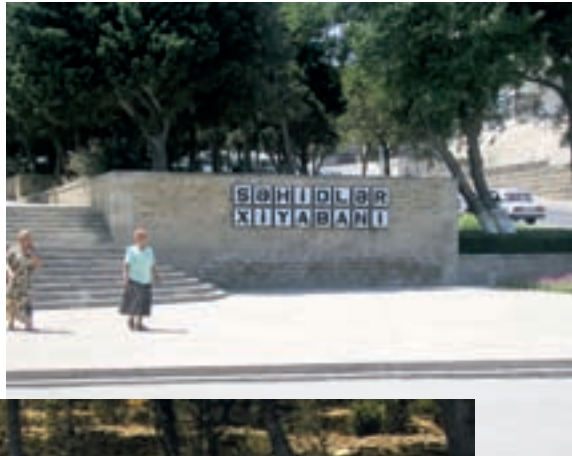
helepanu köidavad omanäolised idamaised käsitööesemed.

Kindlasti tasuks ära käia iidse Gändžä linnas, kus elas kuuluis poeet Nizami Gändžävi.

Gändžä linna lähedal Khanlari rajoonis mägedes asub Göy Göl – imeilus Sinine järv.

Bakuu Rahvuspanka

Bakuus asuv Şəhidlər Xiyabanı on aserbaidžaanidele püha koht, kus hoitakse au sees oma maa vabaduse eest langenute mälestust. Sinna on maetud 1918. aasta 31. märtsi genotsiidi ohvrid, 20. jaanuaril 1990 Bakuu tänavarahutustes ning 25. ja 26. veebruaril 1992 Khodžalõ tragöödias hukkunud.

1139. aasta maavärina tagajärjel purunesid neis paigus Kəpəzi mäed ning sulgesid tee mägijõe. Moodustus seitse järve, millest Göy Göl on suurim.

Aserbaidžaanri päriliks nimetatud Göy Göl vett ja kaldaalasi on põhjalikult uuritud ja ökoloogilised näitajad vastavad kõigile normatiividele. Järve vesi on harvaesinevalt sinine ja läbipaistev.

Göy Göl asub riikliku kaitseala territooriumil.

Üks aserbaidžaanide pühasid kohti on Karabahh (ehk Garabag, tõlkes 'must aed'). Paljude kultuurimälestiste seas asub selles paigas Azökhi koobas. Just sealt on leitud aastatuhandete eest elanud muistse inimese

jäänuseid. Sellest, kuidas inimene ajapikku arenes, hakkas kasutama tuld, avastas laulmise ja tantsimise kõnelevad tänastele Gobustani rahvusliku kaitseala külastajatele kaljujoonised.

Šamakhõ linnas pakub huvi maailmas hästi tuntud observatoorium, mis omataoliste reas on tehniliste näitajate poolest esimeste seas.

Šakis asub suurepärase muuseum – Šaki khaanide loss.

Bärdä linn meenutab huvilistele, kuidas suur sõdalane Makedoonia Aleksander kohtus Nüşabä valitsejannaga.

Nakhtšõvanis asub aga Älindžä kindlus, mida Timur püüdis aastate kestel tulemusteta vallutada.

MUUSEUMID JA GALERIID

Aserbaidžaaani rikkalikust kultuuripärandist pakuvad ülevaadet vabariigi 150 muuseumi ja galeriid. Neist olulisemad on Aserbaidžaaani Ajaloomuuseum, Širvanšahhide Palee Riiklik Muuseum-Kaitseala, kunstimuuseum, vaiba- ja tarbekunstimuuseum, Aserbaidžaaani Kirjandusmuuseum.

Aserbaidžaanis on 4650 avalikku raamatukogu, tegutseb sadu kultuuripaleesid ja -klubisid.

Sport

Aserbaidžaaani levinuim spordiala on läbi aegade traditsiooniliselt olnud maadlus. Legendides ja muinasjuttudes, samuti säilinud kirjalikes üles-tähendustes on palju juttu maadlejate jõukatsumistest. Eepose "*Kitabi Dādä Gorgud*" legendides räägitakse maadlusele lisaks teistestki võitlus-kunsti liikidest. Samuti märgitakse, et sageli oli nende puhul tegu lihtsalt võistlusega.

Spordile pööratakse olulist tähelepanu ka praegu. 1996. aastal võtis Aserbaidžaan esmakordselt sõltumatu riigina osa olümpiamängudest. Atlantas kuulus riigi olümpiakoondisse 23 sportlast. Oma esimeselt olümpialt toodi ära ka üks medal. Nimelt võitis Namig Abdullajev Atlanta olümpiamängudel vabamaadluses pronksmedali.

1998. aastal osales spordidelegatsioon XVIII taliolümpiamängudel Naganos. See aasta kujunes sportlike saavutuste poolest üldse edukaks.

Sydney olümpiamängudelt toodi koju 2 kulda ja 1 pronksmedal.

2008. aasta Pekinigi olümpiamängudel võideti 1 kuld-, 2 hõbe- ja 4 pronksmedalit. Võistkondlikus arvestuses saavutas Aserbaidžaan 38. koha.

President Ilham Äliyev võtab vastu Pekingi Olümpiamängudelt saabunud medalivõitjaid

Suur tähelepanu spordile ja võimaluste loomine selle harrastamiseks on kaasa toonud võistkondlike spordialade edu. Häid tulemusi on saavutanud näiteks Aserbaidžaanis võrkpallurid: naiskondlikus arvestuses on võidetud Euroopa karikas.

Sport on aserbaidžaanide elu oluline koostisosa. Viimastel aastatel on paljudes rajoonides rajatud olümpiakomplekse. Aserbaidžaan oli ju üks neid riike, mis pretendeeris 2016. aasta olümpiamängude korraldajaks.

Usk

Aserbaidžaanis elavad sõbralikult koos erinevate religioonide esindajad. Kõige enam on riigis levinud islam. Pärast iseseisvuse saavutamist 1991. aastal algas islami taassünd.

Islami kogukondi juhib Kaukaasia Musulmanide Vaimulik Valitsus. Selle esindajad hoiavad sidemeid moslemi kogukondade vahel, tegelevad usu populariseerimise, samuti usuõpetuseks vajaliku kaadri ettevalmistamisega. Selleks pakub häid võimalusi 1991. aastal loodud Bakuu Islami Ülikool. 1992. aastast valmistab vastavaid spetsialiste ette ka Bakuu Riikliku Ülikooli teoloogiateaduskond.

Kristlus on Aserbaidžaanis esindatud eelkõige õigeusu, katoliikluse ja protestantlusega. Tegutseb ka viis armeenia-gregoriaani kirikut.

Õigeusu kirikud kuuluvad Aserbaidžaanis nii venelastele kui ka grusiinidele. Vene õigeusu kirikud on ühendatud 2000. aastal asutatud Bakuu Kaspia-äärse Piiskopkonna koosseisu.

Registreeritud on ka albaani-udiini kirik. IV sajandil eKr elasid turgi hõimudega sugulussidemetes olevad udiinid Karabahhis ja Kaspia-äärsetel aladel. Ristiusu vastuvõtmise järel levitasid nad oma usku Kaukaasia Albaanias. Šäki rajoonis asuvat Kiši kirikut peetakse esimeseks ristiusu kirikuks. Udiine on maailmas ligi 10 000, neist 6000 elab Aserbaidžaanis.

Katoliiklus on Bakuus esindatud roomakatoliku kogukonnaga.

Aserbaidžaanis on levinud ka judaism. Esindatud on kolm juudi kogukonda: mägijuudid, aškenazi juudid ja gruusia juudid. Kõige suurem (11 000 inimest) on mägede piirkonnast pärinevate juutide kogukond. Oma veendumustelt on nad küllaltki ortodokssed. Samas ei ole nad hoopiski nii sügavalt usklikud nagu hassiidid. Bakuus, Oguzis ja Gubas tegutseb mitu mägijuutide sünagoogi.

Aškenazid on Saksa ehk Ida-Euroopa juudid. Kuigi Aserbaidžaanis on nende kogukond üsna väike (4300 inimest), tegutsevad nad küllaltki aktiivselt. 1997. aastal taastati nende sünagoog.

Pärast Aserbaidžaanis sõltumatuse saavutamist aktiveerusid ka juudi kogukonnad. Tugevdati sidemeid rahvusvaheliste organisatsioonidega, loodi kultuurikeskusi, usulisi põhimõtteid tutvustavaid koole, naisteühendusi, noorteklubisid, heategevusühinguid, ilmuma hakkasid ajalehed.

Traditsioonide säilitamisel ja edasikandmisel on oluline osa mitmel rahvusvahelisel agentuuril ja komiteel. 9. märtsil 2003. aastal avati Bakuus uus juudi sünagoog, mis on suurim Euroopas. Sama aasta septembris alustas tööd esimene juudi kool.

Muidugi on Aserbaidžaanis endale koha leidnud ka mitmed väiksemad usulahud.

Bibiheybati mošee

Uskumused ja kombed

Aserbaidžaani rahva uskumused ja kombed on kujunenud sajandite jook-sul. lidsed tavad on suures osas säilinud ning mõnedki traditsioonid mõju-tavad aserbaidžaanide töökspidamisi ja käitumist tänaselgi päeval.

SÜGAV AUSTUS EMA VASTU

Eelpool oli juba juttu sellest, et perekonnapeaks peavad aserbaidžaanid isa. Samas on säilinud sügav austus ja õrnus ema vastu. Seetõttu peavadki aserbaidžaanid pühaks emapiima. Rahvajuttudes näiteks jäädakse kange-lasi uskuma alles pärast seda, kui nad on kinnitanud: “Vannun emapiima nimel.”

Kõige suurem kiitus kõlab aga nii: “Puhas kui emapiim.”

Pruudi või peigmehe valikul peetakse olulisimaks, et teda on toidetud ausa, puhta, terve ja lahke naise piimaga. Samasugust mõtet kannab vana-sõna “Enne kui abiellud tütrega, õpi tundma tema ema.”

Kui aserbaidžaan vaimustub teise inimese ilust, headusest ja korralik-kusest, vaimustub ta samas veel enam tema emast. “Milline ema küll sind on toitnud!” sõnab ta sel puhul.

Targa ja terase inimese kohta ütleb ta: “Kõik selle on ta saanud ema-piimaga.” Ibn Sina on sama silmas pidades kirjutanud: “Toitjal peab olema hea ja lahke iseloom.”

Rahvuseeposes “*Kitabi Dādā Gorgud*” (‘Dādā Gorgudi raamat’) soovi-tatakse haavatud kangelasele tervenemiseks mägililledega segatud ema-piima. Kui aga tegelast ei taheta isale näidata just parimas valguses, süü-distatakse teda vanade meeste halli pea ja vanade naiste piima kirumises.

Muide, emapoolseid sugulasi peavad aserbaidžaanid tänaseni lähe-dasemaks kui isapoolseid. Ema venda või õepoega on alati peetud kõige omasemaks.

Kõik see annab tunnistust sügavast austusest naise ja ema vastu.

PULMAD (TOY)

Pulmad on aserbaidžaani elu olulisemaid sündmusi. Pulmadega seotud kommetest peab lugu enamik inimesi. Seetõttu on loomulik, et läbi aegade on säilinud esivanemate rikkalikud traditsioonid. Tänu neile aga kujuneb pulmadest tõeline sündmus. Kusjuures pulmad ei ole üksnes kahe pere-konna pidu, pidustustest võtavad osa kõik selles paigas elavad inimesed.

Pulmadega seotu jaguneb mitmeks etapiks. Traditsiooni kohaselt saab kõik alguse kosjasobitamisest. See tähendab, et noormehe perekonnast suunduvad 2–3 naist neiu vanemate juurde, kus nad räägivad oma perekonnast ja lastest. Esimese visiidi järel neiu vanemad konkreetset vastust ei anna. Öeldakse, et noormehe valikul tuleb kaaluda kõiki poolt ja vastu argumente.

Hiljem, pärast nõusoleku andmist pakutakse neiu kodus magusat teed. See sümboliseerib tulevaste abiellujate magusat elu. Mõne päeva möödudes toimub kihlumistseremoonia. Pruudi majja saabub siis 6–10 inimest, tütarlapsele tuuakse sõrmus, rätik, pidulikke rõivaid. Korraldatakse pidu, kus peigmehe vend (selle puudumisel keegi lähedastest sugulastest) paneb neiuale sõrme sõrmuse, kuhu on graveeritud pruudi ja peigmehe nimi. “Kingin sulle saatuse sõrmuse, olge armastatud, muretsege palju poegi ja tütreid,” ütleb ta saatteks.

Järgnevatel peopäevadel toovad peigmehe sugulased tütarlapsele rohkesti kingitusi ja ülistavad teda igati. Samal ajal suunduvad pruudi vanemad ja nende lähemad sugulased kingituste ja maiustustega peigmehe majja. Selline on sugulaste tutvumise rituaal.

Mõni päev enne pulmi registreeritakse abielu mõlema poole tunnistajate juuresolekul.

Seejärel ootab ees pidulike rõivaste demonstreerimise tseremoonia. Nii pruudi kui ka peigmehe koju kogunevad sugulased ja külalised. Vaadatakse üle pruudile ostetud asjad, kogutakse kokku külaliste toodud kingitused (kangad, sõrmused, rätikud) ja pannakse need punase lindiga kaunistatud kohvrissi. Tellitakse lillekimbud, kandikutele asetatakse mitmesuguseid esemeid ja maiustusi.

Pärast seda koguneb pulmanõukogu: niimoodi nimetatakse peigmehe majas toimuvat koosolekut, kus määratakse pulmavanaisa – inimene, kes hakkab pulma juhtima.

Lõpuks saab asi niikaugemale, et peigmehe majas võivad pulmad alata.

Ruumis, kus pulmi peetakse, võtavad aukoha sisse lauljad ja pulmakorraldaja. Sissekäigu juurde pannakse laud lillede ja kompvekkidega. Saabuvad külalised ütlevad noorpaarile teele kaasa oma soovid, võtavad maiustusi ja kingituse asemel annavad raha. Pulmi juhivad üldjuhul lauljad, vahel ka ašuugid.

Esimese pulmapäeva õhtul tulevad pruudi majja tema lähimad sõbratarid ja sugulased. Järgnev tseremoonia kannab nimetust “hennaga määrimine”. Peigmehe majast saabub rühm naisi koos muusikutega. Tantsitakse ja lõbutsetakse koos pruudiga. Peigmehe lähimad sugulased määrivad pruudi sõrmedele hennat (püha taim) ja annavad talle kingitusi.

Järgmise keskpäeva paiku lähevad peigmehe majast külalised ja osa muusikutest pruudi järele.

Kaunistatud autod saabuvad pruudi maja juurde. Külalisi tervitavad pruudi lähemad sugulased ja naabrid. Peigmehe perekonna esindajad tantsivad kordamööda. Peigmehe usaldusalune siseneb koos mõne naisega pruudi tuppa. Tavaliselt eelneb sellele ukse avamise rituaal. See tähendab, et naljatuste ja rahvapäraste teravmeelsustega veendakse pruuti ust avama.

Pruudi usaldusalune, peiupoiss ja sõbranna ehivad tütarlast. Peigmehe usaldusalune annab üle raha pruudi näo kaunistamiseks. Tütarlapse vanemad lähevad tütre juurde ja ütlevad talle kaasa oma head soovid.

Pruudi vööle on seotud punane lint

Nüüd seob peigmehe vend pruudi pihale süütust tähistava punase lindi. Seejärel võtab peigmehe vend raha paremasse, pruudi vend aga vasakusse kätte ja koos kinnitavad nad selle lintidega pruudi käte külge.

Kui autode rivi jõuab peigmehe maja juurde, kõlab laul "Meie majja ilmus pruut". Usaldusisikud aitavad pruudi autost välja. Seejärel ohverdab äi pruudi jalge ees lambatalle ja määrib selle verega pruudi laupa ja jalgu.

Edasi asetatakse pruudi pea juurde tükk leiba. See tähendab, et neiu on söönud isa ausat leiba ja joonud ema õnnistust tovat piima.

Kui neiu astub üle peigmehe kodu läve, ulatatakse talle tükk leiba meega. Selle rituaaliga soovitakse, et pruudil jätkuks alati õrnust.

Pärast pruudi saabumist jätkuvad pulmad peigmehe majas. Juhtimise võtab enda kätte pidustuste eestvedaja-laulja.

Muide, kolm päeva enne pulmi ei tohi pruut end teistele inimestele näidata. Seejärel viivad pruudi usaldusisikud, tema õed ja mõned lähedased sugulased (ema välja arvatud) peigmehe koju erinevaid roogi, puuvilju, kingitusi. Seda kommet nimetatakse kolmpäevakuks.

Seitse päeva pärast pulmi tulevad pruudi koju teda vaatama tema ema, isa, vennad ja sugulased. Kaasas on neil kingitused ja maiustused. Selle noorpaari küllastamise kombega käib kaasas pidu, kus kõik kohtuvad pruudiga vahetult.

Nelikümmend päeva pärast pulmi kutsutakse pruut koos peigmehe

perega pruudi isakoju. Isa annab talle üle lehma või mõne muu väärtusliku kingituse. See komme tähistab suhtlemise algust.

Kõik need tavad ja kombed on seotud usu, imede saladusliku maailma ja maagiaga ning on aserbaidžaani rahvale omased iidsetest aegadest. Kinnitust sellele võib leida ka rahvaluulest, muinasjuttudest, lauludest ja tantsudest.

NOVRUZ – UUT AASTAT TÄHISTAV KEVADPÜHA

Novruz tähendab aserbaidžaanidele uue aasta algust. See on kevade esimene päev, uue Päikeseaasta algus.

Teadlaste hinnangul on *Novruz* väga ammune püha, seda hakati erinevatele arvamustele tuginedes tähistama 3700–5000 aastat tagasi.

Babülonis algas uus aasta 21. kuupäeval ja pidustused kestsid 12 päeva. Iga päevaga olid seotud kindlad tavad ja meelelahutused. Esimene kirjalik ülestähendus ütleb, et nii on see 505. aastast eKr.

Islamistid on püüdnud sellele pühale anda usulist varjundit. Kuulsad valgustajad Firdovski, Rudaki, ibn Sina (Avicenna), Nizami, Sādi, Hafizi aga tõestasid, et *Novruzi* tähistati sealmail ammu enne islami tulekut.

Kevade alguse ehk *Novruziga* ärkab loodus uuele elule ja aserbaidžaanidele on see väga oluline püha. Niisiis hakatakse selleks valmistuma juba kuu aega enne püha saabumist. Nelja nädala igal teispäeval tähistatakse vastavalt *Su* ('Vee'), *Odi* ('Tule'), *Torpagi* ('Maa') ja *Yel tšäršānbā* ('Tuule') ehk viimast pühade-eelset päeva. Rahvapärimuse kohaselt uuenevad esimesel teispäeval veeallikad ja voolama hakkab uus puhas vesi, edasi puhkevad tule, Maa ja tuule abil puudel pungad ja kõik see kuulutab ette kevade saabumist.

Novruziga on seotud rohkesti tavasid ja mängu.

Huvitavad traditsioonid on seotud tulega: on ju Aserbaidžaani iidsetest aegadest peetud tule maaks. Tulel on eelkõige puhastav ja värskendav tähendus.

Enne *Yel tšäršānbād* (viimast e neljandat teispäeva) süüdatakse kõikjal lõkkes, ning soost ja east olenemata peavad inimesed neist üle hüppama. Seda tuleb teha seitse korda: kusjuures hüppata võib kas seitse korda üle sama lõkke või siis korra kaupa üle seitsme lõkke. Selle juurde käivad sõnad: "Minu kollane jume sulle, sinu põsepuna mulle." Tuld ei kustutata kunagi veega. Pärast seda, kui tuli on ise kustunud, korjavad noormehed ja neiud tuha kokku ja viivad selle kodust kaugemale. See tähendab, et kõigi üle tule hüpanud pereliikmete ebaõnnestumised eemalduvad koos tuhaga.

Veega seotud puhastavate traditsioonide kohaselt tuleb üle hüpata allikast või jõest: sel moel pestakse maha möödunud aasta patud. Peale selle valatakse aasta viimasel ööl enne magamaheitmist üksteist üle veega.

Õeldakse, et ööl vastu *Yel tšäršānbād* jõed ja allikad peatuvad ning kõik kummardavad neile: isegi puud langetavad oksad vastu maad. Kui keegi seda vett aga uusaastaõhtul joob, on ta kogu aasta terve.

Oma rituaalid on seotud ka peolaua katmisega. Laual peab tingimata olema seitse s-tähega algavat rooga. Samuti ei tohi sealt puududa sumahh (kuivatatud kukerpuumarjad), äädikas, piim, *sāmāni* (magus jahukörtl), *sābzi* (roheline).

Luale asetatakse ka küünlad ja peegel, peegli ette aga pannakse värvitud munad. Kõigil neil esemetel on samuti sümbolne tähendus: küünlad tähistavad tuld ja valgust, mis kaitseb inimesi ärasõnumise eest, peegel näitab selgust ja selginemist.

Traditsiooni kohaselt peavad pühade esimesel päeval olema kõik kodus. Rahvasuu ütleb selle kohta: "Kui sa *Novruzi* päeval pole kodus, ei näe sa oma kodu seitse aastat."

Ammustel aegadel oli kombeks, et välisust ei lukustatud. *Novruzi* kogu esimese öö põles valgus. Nii kustutatud tuld kui ka valgust peeti õnnetuse tunnuseks.

Novruzi tähistades ennustas talurahvas, kas saabunud aasta tuleb põuane või vihmane ja kas on oodata head saaki. Tavakohaselt tähistas uue aasta esimene päev kevadet, teine suve, kolmas sügist ja neljas talve. Kui esimene päev oli tuuletu ja vihmata, oli oodata edukat aastat põllutöödeks. Kui esimene päev oli tuuline, pidi samamoodi mööduma kogu kevad. Analoogselt arutleti teiste päevade ja aastaaegade üle.

RAMAZAN BAYRAMÕ

Püha kuu *ramazan* õpetab inimesi armastama Allahi põhimõtteid. See annab neile võimaluse ilmutada oma tahtejõudu ja kannatlikkust, olla tähelepanelik ja kohusetundlik.

Pühäl kuul on moslemitel paast (*orudžlug*). See kehtib ajast, mil prohvet Muhammad selle Medina linnas moslemitele kehtestas. Ühel ramazani kuu viimasest kümnest ööst kinkis Allah aga moslemitele Koraani.

Paastu ajal ei tohi päeva valgel ajal näiteks süüa ja suitsetada. Paastuma ei pea lapsed, haiged, last ootavad naised, rindel võitlevad sõdurid, rändurid.

Paast saabub uue Kuu ilmumisega ja kestab 29–30 päeva. Paastu lõpetab pidu – *id-al-fitr*. Sel viimasel päeval peavad kõik rikkad moslemid aitama oma vaeseid usukaaslasi. Vaestele abi andes (*fitra*) peetakse silmas kõiki pereliikmeid.

Ramazan algab igal aastal erineval ajal olenevalt Kuu seisust.

GURBAN BAYRAMÕ

See on püha, kus moslemid vana tava kohaselt peavad tooma ohvri. Legend räägib, et prohvet Ibrahim oli lubanud Jumalale ohverdada oma poja Ismajõli. Jumal aga läkitas Ibrahimile jäära ning sõnumi: „Mulle piisab sellest, et sa oma sõna pead. Ma saadan sulle jäära, et saaksid selle ohverdada oma poja asemel.” Ibrahim ohverdaski jäära ja jagas selle liha inimestele. Sellepärast ongi kombeks jagada gurbani ajal looma liha vähekindlustatud inimeste vahel.

Aserbaidžaani peamises, Tazä Piri mošees peetakse *gurbani* puhul pidulik palvus.

Püha kehastab islamile iseloomulikke kõlbelsi omadusi: halastust, headust, armastust inimeste vastu. Samuti ülistab *gurban* üldinimlikke väärtusi, mille järgimine aitab kaasa ühtsuse tugevdamisele.

Gurban algab samuti igal aastal erineval ajal olenevalt Kuu seisust.

Rahvustoidud

ASERBAIDŽAANI KÖÖK

Aserbaidžaani rahvusköök on väga rikkalik ja mitmekesine, teada on enam kui 2000 just sellele rahvale iseloomulikku rooga.

Lai on lihatoitude sortiment, rohkesti kasutatakse Kaspia meres, arvukates jõgedes ja järvedes leiduvat kala.

Aserbaidžaanid armastavad tihedaid pakse kastmeid. Nende valmistamiseks kasutatakse hapupiima ja küüslauku või äädikat ja küüslauku ning teisi aserbaidžaani köögile iseloomulikke aineid. Kala juurde näiteks pakutakse kõige sagedamini kastet, mille tegemiseks on kasutatud granaatõuna mahla.

Ilmade soojenedes väheneb liha- ja jahutoitude osakaal ning eelistatakse taimetoitu. Eriti hinnatud on kõikvõimalikud aedviljasalatid.

Aserbaidžaanide eriline austus kuulub leivale. Leiba peetakse toidulaua peamiseks rikkuseks ja seda valmistatakse väga erinevaid sorte. Kui laual

on koos teiste toiduainetega ka leib, alustatakse söömist just sellest: niimoodi näitavad aserbaidžaanid oma sügavat austust leiva vastu. Ühtaegu on see ka kinnitus, et midagi leivast paremat laual olla ei saa. Leiva nimel antakse ka vandeid.

Üheks suurepäraseimaks toiduks peavad aserbaidžaanid pilaffi. Aserbaidžaanis, mida võib pidada riisi üheks kodumaaks, valmistatakse enam kui 200 erinevat liiki pilaffi.

Eriiline koht seelses rahvusköögis kuulub maiustustele ja kondiitritoodetele, teiste hulgas muidugi meilgi tuntud halvaale. Seda on soodustanud asjaolu, et neis paigus on ammusest aegadest toodetud suhkrut. Tõelise hõrgutise valmistamine on iga hea perenaise auasi.

Rahvusköögi tähendust võib hinnata selle mõju järgi teiste rahvaste toitumistavadele. Kui laiemalt on tuntud näiteks hiina või prantsuse köögi mõjutused, siis olgu siinkohal öeldud: aserbaidžaanis köök on saanud suures osas aluseks naaberrahvaste toitumisharjumustele.

Allpool mõned maitsvad näited.

Pilaff

500 grammi lambaliha, 2 klaasi riisi, 2 mugulsibulat, 7 sl sulatatud võid, peotäis koriandrit, peotäis tilli, peotäis oblikaid, 1 vars rohelist sibulat, näpuotsatäis safranit, näpuotsatäis kaneeli, veidi sidrunihapet, maitse järgi jahvatatud musta pipart ja soola.

Liha pestakse ning eemaldatakse nahk ja kamar. Seejärel lõigatakse liha 25–35 grammisteks tükkideks, puistatakse üle soola ja pipraga ning praetakse võiga läbi. Lisatakse peeneks lõigatud sibul, koriander, till, oblikad, roheline sibul, pool safranist ja sidrunihape, samuti veidi vett ja hautatakse segu valmimiseni.

Riis pestakse ning jäetakse 10–15 minutiks külma vette. Seejärel keedetakse riis poolpehmeks, asetatakse sõelale ning pestakse läbi külma keedetud veega. Siis jäetakse riis 5–7 minutiks sõelale, et vesi korralikult ära nõrguks. Nüüd pannakse keedunõu põhja osa võist ja sellele riis. Nõu kaetakse kaanega ja riis keedetakse aeglasel tulel pehmeks. Osa valminud riisist immutatakse safranileotisega.

Serveerimisel pannakse taldrikule kõigepealt kuhjake valget riisi, seejärel safraniga immutatud kollane riis ning selle kõrvale asetatakse roheli-sega valmistatud liha. Lõpuks kallatakse toidule peale sulatatud või ja puistatakse kaneeli.

Pilaff

Düšbärä

Puljong: 4 klaasi vett, 500 grammi lambaliha (pehmet liha koos kondiga), 1 sibul, peotäis peterselli, tilli, estragoni, näpuotsatäis kuivatatud basiilikut ja münti, näpuotsatäis jahvatatud musta pipart, maitse järgi soola.

Tainas: 2 klaasi nisujahu, 2 muna, ½ klaasi vett, näpuotsatäis soola.

Täidis: 500 grammi pehmet lambaliha, 1 sibul, näpuotsatäis jahvatatud musta pipart, maitse järgi soola.

Kondiga lambalihatükile lisatakse sibul (tervena) ja keedetakse puljong.

Täidise saamiseks lastakse pehme lambalihatükk kaks korda läbi hakklihamasina koos sibulaga. Lisatakse maitseained ning pannakse segu 15 minutiks külma.

Jahust, munadest, veest ja soolast mäsitakse tainas, keeratakse see märga salvrätikusse ja hoitakse 20–25 minutit. Seejärel rullitakse tainas 1 mm paksuseks leheks ja lõigatakse see 3 x 3 cm suurusteks ruutudeks. Ruudukestele laotatakse täidis, surutakse need kolmnurgana kokku ja lastakse kergelt kuivada. Nõrutatud keevasse lihata puljongisse lisatakse *düšbärä*, lastakse keema, seejärel lisatakse münt, jahvatatud pipar, basiilik, sool.

Enne lauale andmist puistatakse juurde varem peenestatud maitseroheline.

Roa kõrvale pakutakse küüslauguga maitsestatud keefirit.

Roheline salat

Kurk, tomat, kaunpipar, punane sibul, koriander, till, basiilik, münt, soola ja pipart.

Nimetatud ainete hulk sõltub sellest, kui palju salatit valmistada soovitakse.

Aedviljad lõigatakse pärast pesemist väikesteks tükkideks, maitseroheline peenestatakse. Lisatakse soola ja pipart, salat segatakse hoolikalt läbi ja pannakse külma.

Salat on aserbaidžaanide toidulaua lahutamatu osa ja see valmistatakse vähemalt tund aega enne serveerimist. Põhjus on lihtne: kõik nimetatud viljad eraldavad mahlu, mis täiusliku maitse saamiseks peavad korralikult segunema.

Väiksed lihapirukad (*gutabid* lihaga)

400 grammi lambaliha, 2 sibulat, 40 grammi granaatõuna, 440 grammi nisujahu, 100 grammi õli, kaneeli, soola, pipart.

Jahu sõelutakse, lisatakse vett ja veidike soola ning sõtkutakse tainas. Seejärel rullitakse tainas lahti ja lõigatakse sellest ümmarguse eseme abil ringikujulised tükid.

Lambaliha ja sibul lastakse läbi hakklihamasina, lisatakse granaatõun, kaneel ja pipar ning segatakse ained omavahel läbi.

Pool ringikujulisest tainatükist kaetakse liha-sibula-granaadi seguga, teine pool tõstetakse sellele peale, servad surutakse tihedalt kokku ning vormitakse poolkuu kujulised väiksed pirukad. Küpsetatakse kahelt poolt kas praeahjus või pannil.

Väiksed kõrvitsapirukad (*gutabid* kõrvitsaga)

1 kilo kõrvitsat, 100 grammi granaatõuna, 400 grammi nisujahu, 4 sibulat, 120 grammi õli, kaneeli, soola.

Kõrvitsalt eemaldatakse koor, seejärel lõigatakse kõrvits väikesteks tükkideks. Need asetatakse madalasse hautamispotti, lisatakse vett ja hautatakse kaanega kaetud potis pehmeks. Lisatakse pruunistatud sibul, granaatõun, sool ja kaneel ning segatakse kõik ained hoolikalt läbi.

Eelnevalt sõelutud jahule lisatakse vett ja veidike soola ning sõtkutakse tainas. Seejärel rullitakse tainas lahti ja lõigatakse sellest ümmarguse eseme abil ringikujulised tükid.

Pool ringikujulisest tainatükist kaetakse kõrvitsa-sibula-granaadi seguga, teine pool tõstetakse sellele peale, servad surutakse tihedalt kokku ning vormitakse poolkuu kujulised väiksed pirukad. Küpsetatakse kahelt poolt kas praeahjus või pannil.

Pakhlava

Tainas: 450 grammi jahu, 100 grammi hapukoort, 100 grammi piima, 10 grammi kuivpärm, 50 grammi võid, 1 muna, 20 grammi suhkrut, näpuotsatäis soola.

Täidis: 300 grammi Kreeka pähkleid, 300 grammi suhkrut, 2–3 grammi kardemoni.

Siirup: 0,5 grammi safranit, 100 grammi suhkrut, 100 grammi vett. Ja veel: 80 grammi võid koogi kihtide jaoks, 70 grammi võid ülevalamiseks, 1 munakollane koogi määrimiseks, natuke pähkleid kaunistuseks.

Soojendatud piimale lisatakse suhkur ja pärm ning oodatakse veidi, kuni segus tekivad mullikesed. Seejärel segatakse tainas ja pannakse see tunniks sooja kohta kerkima.

Selle aja sees valmistatakse täidis: pähklid jahvatatakse, segatakse suhkruga ja lisatakse jahvatatud kardemon.

Siirupi saamiseks valatakse safran üle keeva veega, saadud segu kaetakse kaanega ja pannakse jahtuma. 30 minuti pärast valatakse tõmmis nõusse, mida saab panna tulele, lisatakse suhkur ja vesi ning keedetakse.

Kui või/õli on tahkes olekus või külm, sulatatakse see üles. Rasvaine peab kogu aeg olema vedel.

Kerkinud tainas jagatakse 8–10ks pallikeseks sellise arvestusega, et kaks neist, millest saavad koogi alumine ja ülemine kiht, oleksid teistest veidi suuremad. Tainapallikestest rullitakse umbes 0,5 mm paksused lehed. Seejärel määratakse 26–28 cm läbimõõduga ümmarguse koogivormi põhi rasvaga ja asetatakse sellele teistest natuke paksem tainaleht. See määratakse võiga ja kaetakse 2–3 mm paksuse eelnevalt segatud täidise kihiga. Samamoodi toimitakse ülejäänud tainalehtede ja seguga. Viimast lehte võiga ei määrata. Nüüd võetakse terav nuga ja lõigatakse *pakhlava* rombikujulisteks tükkideks. Iga rombi keskele pannakse poolikud pähklitükid ja kook määratakse pealt munakollasega.

Vorm asetatakse eelnevalt 180–200 kraadini kuumutatud ahju. Umbes 10–15 minuti pärast võetakse kook korraks ahjust välja, valatakse lõikekohtadesse võid ja pannakse siis tagasi küpsema.

Glasuuri saamiseks pannakse siirup tulele, lastakse sel keema hakata ja võetakse kohe tulelt maha. *Pakhlava* peab selleks ajaks olema peaaegu valmis. Ta võetakse ahjust välja, valatakse üle keeva siirupiga ja pannakse umbes viieks minutiks ahju tagasi. Nüüd jälgitakse, et kook ei läheks pealt liiga pruuniks, ja võetakse ahjust välja. Koogi küpsemise ajaks arvestatakse 30–40 minutit.

Kui kook on valmis, lastakse sel veidi jahtuda ja asetatakse rombikujulised tükid taldrikule.

Olgu veel öeldud, et tegu on küllaltki kaloririkka maiusega. Lohutuseks: korraga seda rammusat rooga palju süüa niikuinii ei jakska.

Pakhlava

Murelimoos

1 kilo mureleid, 1 kilo suhkrut, 100 grammi Kreeka pähkleid, 1 klaas vett.

Murelikivid eemaldatakse ja nende asemele pannakse väiksed Kreeka pähkli tükikesed. Murelitele puistatakse peale suhkur ja jäetakse 3–4 tunniks seisma. Seejärel valatakse peale vesi ja pannakse segu keema. 30–40 minuti pärast võetakse pott tulelt ja pannakse jahtuma. Jahtunud segu pannakse uuesti tugevale tulele ja keedetakse, kuni siirup muutub parajalt paksuks.

Aserbaidžaanid maailmas

Aserbaidžaanid elab maailmas umbes 50 miljonit. Neist 38 miljonit on jäänud oma ajaloolisele kodumaale, 12 miljonit on end sisse seadnud mujal.

Kõige enam uue kodu leidnud on Venemaal (2 500 000 aserbaidžaanit). Järgnevad USA (1 000 000), Iraak ((1 000 000), Türgi (ligi 1 000 000), Gruusia (500 000) ja teised riigid.

Aserbaidžaanis tegutseb Riiklik Kaasmaalaste Komitee, mis koordineerib kõikjal maailmas elavate aserbaidžaanide ettevõtmisi. Nelja aasta järel kogunevad aserbaidžaanid oma ülemaailmsele kongressile. 16. märtsil 2008 toimunud II kongressil valiti Ülemaailmne Aserbaidžaanide Nõukogu. Seda juhib Aserbaidžaanit Vabariigi president İlham Əliyev, Eestit esindavad nõukogus Eesti Vabariigi riigikogu liige Eldar Efendijev ja Eesti Aserbaidžaanit Kultuurikeskuse esimees Nijazi Gadzijev.

Aserbaidžaanid Eestis

Esimeste aserbaidžaanide Eestisse asumise aeg ei ole täpselt teada. Küll aga on andmeid selle kohta, et XIX sajandi lõpul õppis mitu aserbaidžaanit Tartu Ülikoolis (ka tudeng, kellest sai esimene naissoost aserbaidžaanit arst). Need üliõpilased moodustasid Tartus aserbaidžaanit üliõpilaste kaasmaalaskonna ehk *zemljatšestvo* ning asutasid kirjandusringi. Selle kaudu levitati aserbaidžaanit kirjanike loomingut, tõlgiti Mirza Šafi Vazehi, mulla Pānah Vagifi ja Mirzā Fātāli Akhundovi luuletusi. Vazehi lüürika oli sel ajal

Euroopas küllaltki tuntud ning saksa ja vene allikate vahendusel jõudis see ka Eestisse. XIX sajandi keskpaigast võis Vazehi saksakeelseid teoseid leida ka eesti raamatukogudest. Vazehi luulet on eestindanud Juhan Liiv, Gustav Suits ja Anna Haava ning nende mõjul teisedki eesti luuletajad.

Aserbaidžaanilise luule äratas huvi ka Friedrich Reinhold Kreutzwaldis. 1878. aastal tõlkis ta eesti keelde kuulsat Vagifi kuulsad muhammasid ning avaldas need ajalehes "Sakala".

XX sajandil jätkus Eestis huvi aserbaidžaanilise kirjanduse vastu. Nagu eelpool märgitud, on seda eelkõige tõlgitud teiste keelte, põhiliselt vene keele vahendusel. Otsetõlkeid on teinud luuletaja Ly Seppel, kes aastail 1967–1968 õppis Bakuus Aserbaidžaanilise Riiklikus Ülikoolis. Just tema tõlked on võimaldanud eestlastel kõige enam tutvuda aserbaidžaanilise kirjandusega.

Kahe riigi laiemast vastastikusest huvist annab aga tunnistust see, et 1920. aastal sai Bakuu Eesti Seltsi esimehest Robert Puurist esimene Eesti Vabariigi konsul Aserbaidžaanis.

Aserbaidžaanlane hakkas aga rohkem Eestisse saabuma pärast Teist maailmasõda. Siia jäi nii demobiliseeritud inimesi kui ka neid, kes tulid sõja-järgsetele taastamistödele. Paljud neist hiljem siiski lahkusid.

1970.–1980. aastatel suurenes aserbaidžaanide arv taas märgatavalt. See oli seotud Moskva olümpiamängude Tallinna purjeregatiga: koos teiste rahvuste esindajatega hakkasid ka aserbaidžaanid rajama Eestisse olümpiaobjekte. Paljudele järgnesid mõne aja möödudes siia sugulased ja sõbrad. Samuti suunati Eestisse aserbaidžaanidest spetsialiste. Oma tööpaigast lähtuvalt koondusid aserbaidžaanid põhiliselt Tallinna.

1988. aastal alustas tegevust Aserbaidžaanilise kultuuriselts "Odžag" ('Kolle'), mis koondas enda ümber kõik Eestis elavad aserbaidžaanid. Seltsi esimeheks valiti Nijazi Gadzijev.

"Odžagil" oli algusest peale oluline osa Eesti ja Aserbaidžaanilise kultuurisidemeteloomisel ja arendamisel: korraldati kontserte, näitusi, spordivõistlusi, Aserbaidžaanilise kultuuripäevi Eestis.

1990. aasta oktoobris näiteks oli Tallinnas Kiek in de Köki tornis hea võimalus näha iidse kulttikandi näitust, mille aserbaidžaanilise kogukond korraldas koostöös Bakuu Širvanšahi muuseumiga. Lisaks tikanditele eksponeeriti ka pilte Bakuu ajaloo- ja arhitektuurimälestistest. Aserbaidžaanilise iseseisvuspäeval, 28. mail 1991 avati sama näitus Tallinnas uuesti ning oli taas menukas. 1991. aastal toimus aserbaidžaanilise kultuuripäevade raames Tallinna Raekojas omanäoline kontsert, kus kõlas elavas esituses aserbaidžaanilise rahvamuusika. Puhkpilliorkestri "Džangi" (*džangi* on võistlustantsu meloodia) saatel tantsisid raekoja saalis koos aserbaidžaanidega ka eestlased. Üles astusid veel rahvakunstiansamblid "Garavälli" (*garavälli* on koomilise tantsu meloodia) ja "Mahirlär" ('Meistrid').

“Odžagi” peamine ülesanne on olnud kultuurhariduslik tegevus. Selts on aktiivselt osalenud ka Eesti ühiskondlikus ja poliitilises elus ning kuulunud algusest peale Eestimaa Rahvuste Ühenduse koosseisu.

1991. aasta augustipäevil, kui just taasiseseisvunud Eesti püüdis seista oma vabaduse eest, olid Tallinna teletorni kaitsmas ka “Odžagi” liikmed.

Tegevuse laienedes kujunes seltsist 1999. aastal Eesti Aserbaidžaanide Kultuurikeskus “AJDAN” (taevakeha ‘kuu’).

Eesti aserbaidžaanide omavahelist suhtlemist toetab oluliselt 1989. aasta detsembris ilmuma hakanud ajaleht “Odžag”. Selle peatoimetaja on Vidadi Mamedov. Tema on koostanud ka “Aseri-eesti sõnaraamatu” ja “Eesti-aseri sõnaraamatu” ning koos Annely Pekkoneninga tõlkinud eesti keelde aserbaidžaanide rahvuseepose “*Kitabi Dādā Gorgud*” (‘Dādā Gorgudi raamat’).

“Kitabi Dādā Gorgud”...

... ja “Dādā Gorgudi raamat”

1990. aastal alustas Tallinnas Aida Kärimova juhendamisel tööd pühapäevakool. Praegu õpivad seal lapsed Särvinaz Kärimova käe all oma emakeelt, rahvalaule ja -tantse. Kooli tantsurühm “Gözlar” (‘Neiud’) on aga esinenud juba kõigis Eesti maakondades. Koolis tegutseb ka muusikaring. Kunstiringi juhendab noor kunstnik Rövsän Gulijev.

Spordiringi juhendavad viiekordne maailmameister, maadleja Ferruh Abdullajev ja kahekordne Euroopa meister, karateka Amid Magerramov.

Tore ja oluline sündmus leidis aset 2007. aasta jaanuaris: avati akadeemik Zārifā Ālijeva nimeline aserbaidžaanide lasteaed, kus paralleelselt eesti keelega õpivad mudilased ka aserbaidžaanide keelt. Lasteaia tööd juhib Natalja Lapp.

Pühapäevakooli õpilased tunnis

*Karatehuvilisi noorukeid juhendab
Amid Magerramov*

*Maadlustreener
Ferruh Abdullajev*

Rauf Avšarov oma nukkudega

Kultuurikeskusel "AJDAN" on ka oma noortekeskus "IRS" ('Pärand'). Selle esimees on Mädira Allahverdiyeva.

Eestis, täpsemalt Tallinnas tegutseb ka Aserbaidžaanide Nukuteater. Muide, see on ainuke aserbaidžaanide nukuteater kogu Euroopas. Teatri repertuaar on küllaltki rikkalik. Olgu siinkohal nimetatud näidendid "Džörtan", "Munes kanake muna", "Džeppone", "Pentšo", "Neitsitorn". Teatrit juhivad Aserbaidžaanide Vabariigi teeneline kunstnik Rauf Avšarov ja Khatirä Avšarova.

Eestis elab praegu üle 6000 Aserbaidžaanist pärit inimese, neist üle 1000 on aserbaidžaanid.

Paljud kuuluvad koos teiste rahvuste esindajatega 5. veebruaril 2004. aastal asutatud Eesti kultuurhariduslikku klubisse "Bakuulased". Klubi ühendab Bakuuga seotud inimesi, kes on sündinud, õppinud või töötanud Bakuus, ehk siis tunnevad suuremat huvi selle linna ja kahe riigi koostöö vastu. Klubi põhieesmärk on kultuuri- ja haridusprojektide elluviimine ning vastastikuste majanduskontaktide arendamine.

Klubi "Bakuulased" asutamisel osalesid Eesti Vabariigi riigikogu liige Eldar Efendijev, toonane rahvastikuminister Paul-Eerik Rummo, Aserbaidžaan Riikliku Kaasmaalaste Komitee esimees Nazim Ibrahimov ja Eesti Aserbaidžaan Kultuurikeskuse esimees Nijazi Gadzijev

*28. mail 2008 tähistas Eesti Aserbaidžaaani kogukond kolme olulist tähtpäeva:
Eesti Vabariigi 90. sünnipäeva, Aserbaidžaaani Vabariigi 90. sünnipäeva
ja oma kogukonna 20. sünnipäeva*

Tegutseb ka Eesti-Aserbaidžaaani suhete uurimise instituut, mille eesotsas on Džäfär Mämmädoov. Temalt on ilmunud raamat “Eestlased Aserbaidžaanis”.

Rohkesti huvilisi koondab Aserbaidžaaani Rahvaülikool Jagub Jagubovi juhendamisel.

Tartus tegutseb Eesti-Aserbaidžaaani Sõprusühing, mille eesotsas on Tartu Ülikooli türgi keele kabineti juhataja Hagani Gayiblö, kellele on eriliste teenete eest antud Eesti kodakondsus.

Oluliseks ja oodatuks on saanud Aserbaidžaaani kultuuripäevad Eestis. Nende päevade kestel tutvustatakse Tallinna koolide õpilastele oma rahva kultuuri ja traditsioone.

Niisiis on ka eestlastel olnud hea võimalus saada osa aserbaidžaaani rikkast omanäolisest kultuurist, õppida lähemalt tundma üht rahvast, kes elab nende kõrval. Aserbaidžaanid omakorda on huvitunud kõigest sellest, mis leiab aset Eestis: paigas, millest on saanud nende kodu. Aga niimoodi teineteist tundma õppides ja vastastikku arusaamu täiendades sünnibki mõistmine. Mõistmine sellest, mis on oluline meile kõigile.

KASUTATUD ALLIKAD

Trükised

1. Абдулхалимов, Х. Азербайджанские анекдоты. Баку, 1988.
2. Алиев, И. Нагорный Карабах. Баку, 1989.
3. Алиев, И. Очерк истории. Атропатены. Баку, 1989.
4. Амирасланов, Т. Трактат о материнском молоке. Журнал Ирс. Баку, 2002.
5. Гаджар, Ч. Известные личности Азербайджана. Баку, 1987.
6. Гандилов, С., Мамедов, И. История Азербайджана. Баку, 2001.
7. Гулиев, Г..М. Азербайджанская литература. Баку, 2001.
8. Гумбатов, Р. Путеводитель Азербайджана. Баку, 2004.
9. Гусейнов, Р. Азербайджанский Новруз. Журнал Ирс. Баку, 2007.
10. Книга Эстоно-Азербайджанского общества. Таллинн, 2006.
11. Мамедов, В. Азербайджано-эстонский словарь. Таллинн, 2000.
12. Мерданов, М.С., Гулиев, Е. Г. Государственные символы Азербайджанской республики. Баку, 2001.
13. İsmayıl, M. Azərbaycan xalqının yaranması. Bakı, 1995.

Internet

www.azembassy.lv
www.azerbaijan.az
www.azeri.ee
www.diaspora.az
www.fidan.ee
www.irs-az.com
www.ksam.org
www.prezident.az

